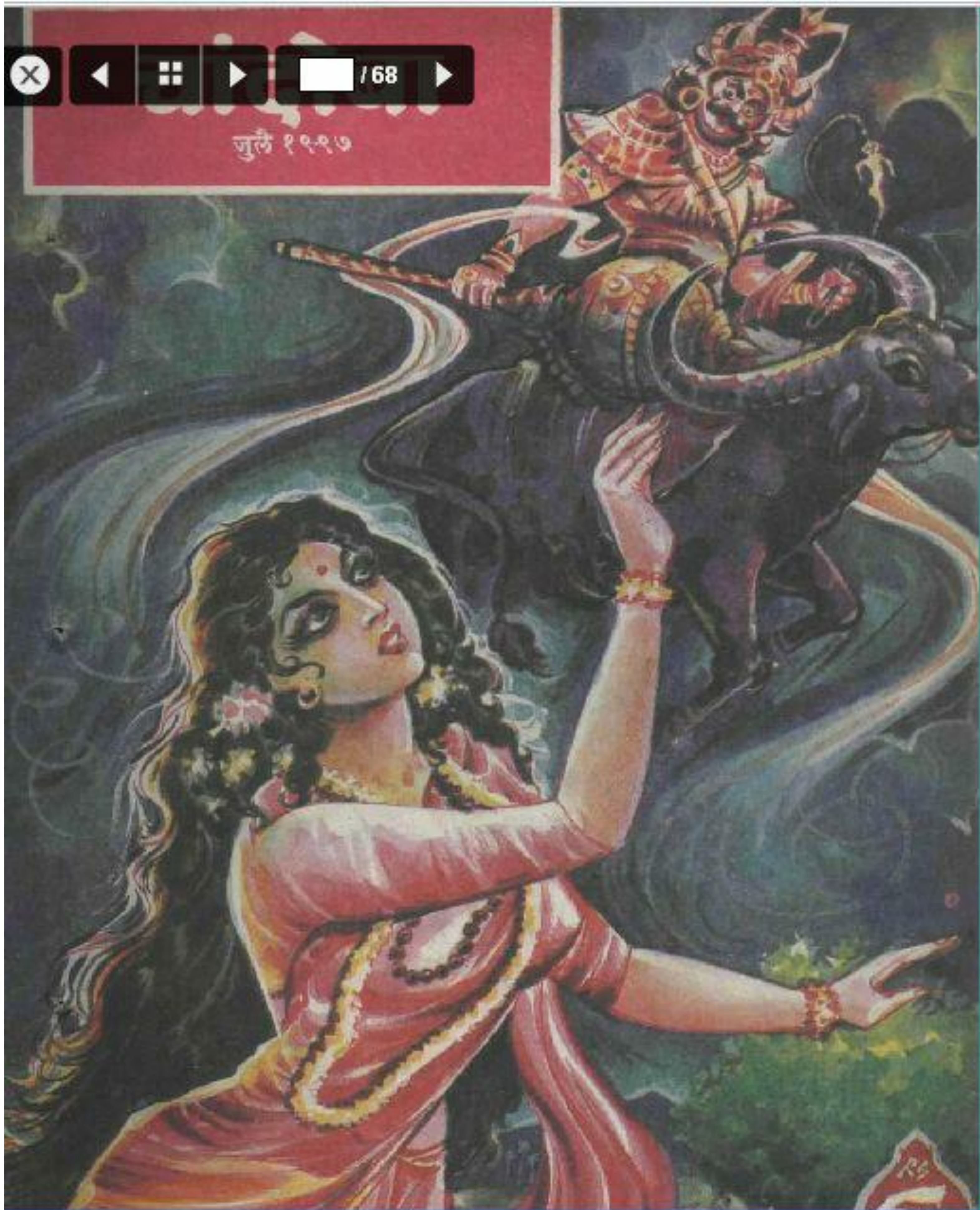

/ 68
जुलै १९९७

विशेष समाचार

रशिया - बेलारसचे पुनर्मिलन

मे २० ला रशिया व बेलारस यांच्यात फेडरेशनच्या रूपात पुन्हा ऐक्य होत आहे. पाच वर्षांपूर्वी सोव्हिएट युनियनच्या पतनानन्तर पंधरा रिपब्लिक राज्ये निराळी झाली. त्यावेळी त्या राज्यांच्या जनतेला आपण स्वतन्त्र झाल्याचा मोठाच आनन्द झाला होता. पण तो आनन्द औट घटकेचाच ठरला.

१९९१ मधे सोव्हिएट युनियन छिन्नविच्छिन्न झाले. त्यामुळे रिपब्लिक राज्यांची शक्ती क्षीण झाली. रोजच्या जरुरीच्या वस्तुंच्या किंमती आकाशाला भिडल्या. शेवटी अशी स्थिती अुत्पन्न झाली की काही राज्यातून ब्रेडसाठी तासन् तास रांगा लावायची वेळ आली! बऱ्याच जणांना वाटले की, यापेक्षा कम्युनिस्टांच्या शासनात आपण बरे होतो ! चालू दुस्थिती पाहून वाटले की तेंव्हाच आपण सुखात होतो. एशियात पुन्हा ऐक्य होण्यातच आपले कल्याण आहे, असे त्यांना वाटू लागले.

रशिया, बेलारस (श्वेत रशिया) यांच्यात कसला मतभेद जवळ जवळ नाहीच. दोन्हींची मातृभाषाही रशियनच आहे. बेलारस आपल्या अुच्च-विद्या आणि तांत्रिक प्रगतीसाठी प्रसिद्ध आहे. यामुळेच पूर्वीच्या सोव्हिएट युनियनच्या योजना आयोगाने इलेक्ट्रॉनिक्स, मशीन निर्मिती, पेट्रो केमिकल्स, आहार आदींच्या संबंधित अुद्योगांची स्थापनाही तेथेच केली होती. या अुद्योगांसाठी आवश्यक कच्चा माल रशियातूनच पाठवला जात असे. याशिवाय बेलारस हे फार मुख्य स्थान असल्यामुळे सोव्हिएट युनियनने आपला माल निर्यात करायचे केन्द्र येथेच बनवले होते. येथूनच युरोपच्या अन्य देशात माल निर्यात होई.

पूर्वीची ही स्थिती पुन्हा प्राप्त व्हावी, म्हणून पुन्हा या दोन देशांनी एकत्र येणे हितकर ठरेल. दोन्ही देश व त्यांच्या प्रजेने ही गरज ओळखली असेल, तर आश्चर्य नाही. इथे आणखी एका विषयाचा अुल्लेखही आवश्यक आहे. सोव्हिएट युनियन मोडल्यानंतर रशियात निवडणुका झाल्या. त्यात बॉरिस एलस्तिन अध्यक्ष म्हणून निवडून आले. बेलारसनेही त्यांना निवडून येण्यात काही मर्यादिपर्यन्त मदत केली होती.

१९९६ च्या आरंभाला विविध क्षेत्रात आपापसात सहकार्यासाठी एक ठराव झाला व त्यावर दोन्ही देशांनी सह्या केल्या. २ एप्रिलला फेडरेशनच्या प्रस्तावावरही अशाच सह्या झाल्या. रशियाचे अध्यक्ष एलस्तिन व बेलारसचे लुकषेंको हे २० मे रोजी त्यावर सह्या करणार आहेत. यानंतर दोन्ही देशांच्या सदनांना या ठरावाला मान्यता देअून तो पक्का करावा लागेल.

बेलारसच्या काही लोकांचे असे म्हणणे आहे की, अशा फेडरेशनमुळे रशियाचाच फायदा होणार आहे. त्यामुळे राजधानी मिनस्कमधे याविरुद्ध आन्दोलनेही होत आहेत. परन्तु अध्यक्ष लुकषेंको यांनी जनतेला कौल मागितला. त्यासाठी त्यांनी रेफरेंडम ठेवला आणि अधिक टक्क्यांनी लोकांची संमती मिळवली.

जे देश यापूर्वी सोव्हिएट युनियनमधून फुटून निघाले, तेही या फेडरेशनमधे सामिल होण्यासाठी पुढे येतील काय, असे आता आपल्याला पहायचे आहे.

राधेश्यामचा हृदयविकार

रामनगर जमीनदाराच्या दरबारात राधेश्याम नावाचा एक पंडीत होता. दरबारच्या कविगणांच्या चुका शोधून काढणे हे त्याचे काम होते. जमीनदार राधेश्यामच्या पांडित्याने प्रभावित झालेला असल्यामुळे कोणत्याही कवीला प्रथम राधेश्यामची प्रशंसा मिळवणे आवश्यक असे.

राधेश्यामला आपल्या अुच्च स्थानाबद्दल फार गर्व वाटे. त्याच्या बोलण्यावरून असे वाटे की, त्याच्या बरोबरीचा कवि कोणी असूच शकत नाही. त्याच्या 'हो' ला 'हो' म्हणणाऱ्यांना अन् जमीनदाराच्या निकटच्या व्यक्तींनाच फक्त तो मान देई. बाकी सर्व त्याच्यापुढे क:पदार्थ असत.

जमीनदार स्वत: भला माणूस होता. कोणाबद्दल वेडेवाकडे बोलणारांना तो जवळ फिरकूही देत नसे. त्यामुळे राधेश्यामचे दुर्गुण त्याच्या कधीच ध्यानी आले नाहीत.

एक दिवस जमीनदार गाडीतून शेजारगावी जात होता. वाटेत गाडीचे चाक खराब झाले. गाडी थांबवून गाडीवान म्हणाला, ''मालक, इथे जवळच आंबराई आहे. आपण तिथे जरा आराम करावा. गाडी ठीक झाली, की मी स्वत: बोलवायला येईन.''

जमीनदाराने आम्रराईत प्रवेश केला, तेंव्हा त्याला असे दिसले की, एका झाडाखाली काही लोक बसले आहेत. जवळ जाअून पाहिल्यावर एक माणूस मोठ्या मधुर आवाजात गात असल्याचे त्याला आढळले. तो पदामागून पदे गात होता आणि त्याचा अर्थही समजावून सांगत होता. जमीनदारही त्या गर्दीत मिसळला आणि तन्मयतेने ऐकू लागला.

थोड्या वेळाने तो गायक अुपस्थित श्रोत्यांना म्हणाला, ''आज इतकंच पुरे, अुद्या पुन्हा भेटू. आपण आता इथून निघून आपापल्या कामाला लागा.''

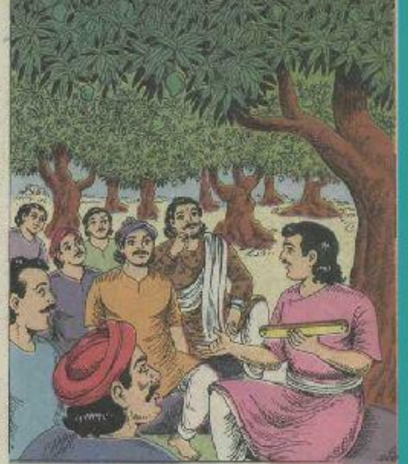
सर्वजण निघून गेल्यावर जमीनदाराने त्याच्याबाबतीत विचारपूस केली. त्याला कळले की, गायकाचे नाव गोविन्द असून तो स्वरचित काव्य रामनगरच्या जमीनदाराला ऐकवण्यासाठी गेला असता राधेश्यामने त्याला अडवले. सध्या तो आपले पोट भरण्यासाठी या बगीच्याच्या माळ्याचे काम करत असतो. तो रोज शेतात कामाला येणाऱ्या शेतकऱ्यांना आपले काव्य ऐकवून त्याचा अर्थही स्पष्ट करून सांगत असतो.

''असं करण्यामुळं तुझा काय फायदा होतो?'' जमीनदाराने गोविन्दला विचारले.

''लोकांनी माझं काव्य ऐकावं, त्यातून आनन्द लुटावा यातच मला आनन्द मिळतो; मनाला तृप्त वाटतं!'' गोविन्द अुत्तरला.

''पण श्रोत्यांच्या लायकीनुसार काव्याचं महत्व वाढत असतं. रामनगरच्या जमीनदारापर्यन्त आपलं काव्य पोचवण्याचा आटोकाट प्रयत्न तू केला नाहीस, ही तुझी चूकच आहे.'' जमीनदार बोलला.

''माझ्या दृष्टीनं तर जमीनदारापेक्षा हे श्रोतेच मोठे आहेत. कविता अैकून आनन्द लुटण्यात अडथळा आणायला यांच्यात कोणी राधेश्याम सारखा माणूस तरी नाहीये. हे रोज माझ्याकडे येअून मोठ्या आवडीनं माझं काव्य ऐकतात. यामुळेच मला आत्मतृप्ती मिळते.'' गोविन्दने सांगितले.

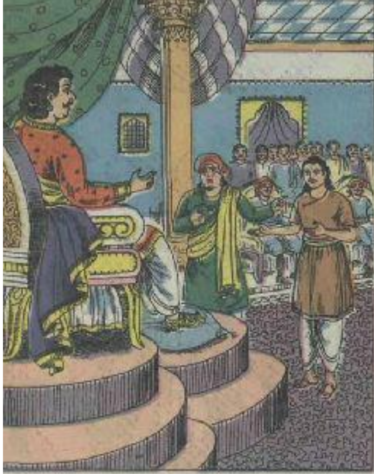

आता जमीनदाराने 'आपण कोण' हे सांगितले. नंतर तो म्हणाला, ''राधेश्याम हा महान् पंडित आहे. काहीतरी चूक झाली असावी. माझी इच्छा आहे की तू माझ्या दरबारात येअून माझा सत्कार स्वीकारावास.''

आताच गोविन्दला समजले की, हा माणूस दुसरा कोणी नसून खुद्द रामनगरचा जमीनदारच आहे. त्याला आपल्या वर्तणुकीबद्दल पश्चात्ताप वाटला. तो म्हणाला, ''माझ्याकडून अजाणता चूक घडली असेल, तर मला माफ करा. पण राधेश्यामसारखा अडथळा वाटेत असताना दरबारात यायची माझी इच्छा नाही.''

आपली अंगठी काढून गोविन्दच्या हाती देत जमीनदार म्हणाला, ''ही दाखवलीस की, कसलाही अडथळा न येता तू सरळ माझ्यापर्यन्त येअू शकशील. आज आहे पंचमी. दशमीच्या दिवशी मी तुझी वाट

निरंजन हवालदार

पाहीन.'' गोविन्दने त्याला विनयपूर्वक नमस्कार केला. इतक्यात गाडीवाला येऊन जमीनदाराला बोलावून घेऊन गेला.

दशमीच्या दिवशी गोविन्द जमीनदाराला भेटला आणि त्याने भरल्या दरबारात आपले काव्यपठन केले. जमीनदाराने खूश होऊन त्याला हजार अशर्फ्या देण्यासाठी मन्त्र्याला आज्ञा दिली. तेंव्हा हस्तक्षेप करत राधेश्याम म्हणाला, ''स्वामी, या दरबारात सन्मान मिळवण्यासाठी योग्यायोग्य ठरवायचा निर्णय मी घ्यायचा असतो. माझा असा निर्णय आहे की - हा कवि सन्मान मिळवायला योग्य नव्हे!''

''आपला निर्णय मी नेहमीच मानत आलो आहे. पण फक्त एकदाच यावेळी आपण माझा निर्णय मान्य केलात, तर बरं होईल. ही माझी केवळ विनन्ती आहे.'' जमीनदार हसत बोलला.

''स्वामी, योग्य व्यक्तींचा निर्णय मी नेहमीच कबूल करतो. पण या दरबारात कवीची योग्यता पारखू शकेल असा माझ्या शिवाय दुसरा योग्य माणूस नाहीय.'' राधेश्याम बोलला.

जमीनदाराचा चेहरा आता रागाने लाल झाला. पण मोठ्या कष्टाने स्वतःला सावरत तो म्हणाला, ''योग्यतेबाबत मला कदाचित कळत नसेलही, पण सन्मान मिळवायचा हक्कदार कोण, इतकं तरी मला नक्की समजतं.'' अन् दिवाणाला अुद्देशून तो म्हणाला, ''दिवाणजी, मी सांगितल्याप्रमाणे कवीचा सत्कार करा.''

राधेश्याम हा अपमान सहन करू शकेना! तो म्हणाला, ''आपण आपल्या अधिकाराच्या अहंकारामुळे आपला विवेक विसरलात. अशामुळे आपलंच अहित होईल. पंडित म्हणून मी आपणाला सावध करत आहे. माझं ऐका अन् हा सन्मान थांबवा. तसं घडलं नाही, तर इथून पुढे कवींच्या चुका ओळखायची माझी जबाबदारी नाही.''

''दुसऱ्यांच्या अहंकाराबद्दल बोलण्याआधी स्वतःच्या अहंकाराबद्दल विचार करा पंडितजी! पंडिताला अहंकार शोभत नाही. आपणाला हा माझा सावधगिरीचा इशारा आहे.'' जमीनदार बोलला.

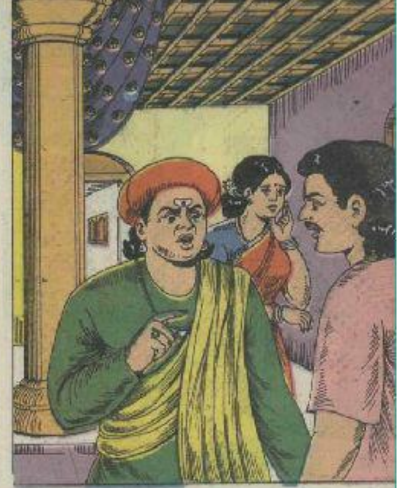
हा घोर अपमान सहन न होऊन राधेश्यामने घरी पोचल्यावर बायकोला सारी हकीकत सांगितली आणि जमीनदाराबाबत तिच्या समोर खूपच भलेबुरे बरळला. ती त्याला म्हणाली, ''असं आवेशात येऊन आपण कोण, आपलं स्थान काय-या गोष्टी विसरू नका. ते मालक आहेत. त्यांच्या निर्णयाचं पालन केलं नाही, तर अस्तित्वच मिटून जाईलं नं?''

त्याच वेळी गोविन्द तेथे येऊन म्हणाला, ''माझ्यामुळे जमीनदार आपणावर नाराज झाले, याचं मला दुःख वाटतंय. विश्वास ठेवा-माझी यात काहीच चूक नाहीय. सर्व अगदी अचानक घडलं. मला आपणाबद्दल आदर वाटतो. माझ्या कवितेत काय चुका आहेत, मी मानाचा अधिकारी का बनू शकत नाही, हे मला कळलं तर मी आपल्या चुका सुधारेन. ते जाणण्यासाठीच मी आत्ता आपणाकडे आलोय. जे सांगायचं, ते अगदी निःसंकोच सांगा.''

रागाने राधेश्याम म्हणाला, ''आता एकदा जमीनदाराकडून प्रशस्ती मिळाल्यावर तुला माझ्याकडे काय काम? माझी चेष्टा करण्यासाठीच तू इथे आलायस हे माहीत आहे मला! अगदी ताबडतोब चालू लाग इथून!''

''दुसऱ्या एका कवीशी वागायची ही काय पद्धत आहे? आपण अत्यन्त अहंकारी आहात. आपल्या या गर्वाची शिक्षा आपणाला नक्कीच मिळेल.'' असे म्हणून गोविन्द तेथून निघून गेला.

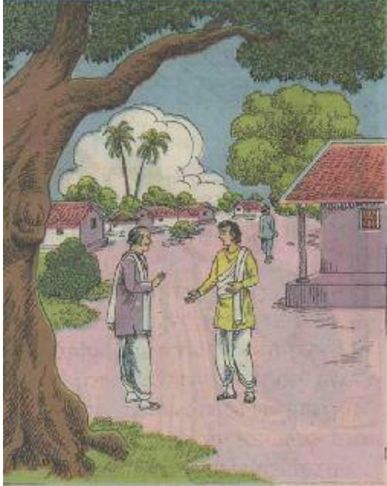
त्याच्या बोलण्याने आता राधेश्यामचे भानच सुटले! तो गोविन्दला शिव्या देऊ लागला. शिव्या बकता बकता त्याच्या छातीत कळ आली आणि तो धाडकन् जमिनीवर कोसळला त्याच्या बायकोने

घाबरून जाऊन ताबडतोब वैद्याला बोलावून घेतले. तपासणी करून वैद्य म्हणाला, ''हा हृदय विकाराचा तीव्र झटका आहे. योगापुरचा वैद्य सनातन हाच यावर अुपाय करू शकतो. पण तो राजा अन् जमीनदारांना सोडून इतर कोणावरही अुपचार करत नाही.''

जमीनदाराला याबद्दल कळल्यावर त्याने ताबडतोब राधेश्यामला योगापुरला पाठवायची व्यवस्था केली; सनातनकडून अुपचार करवायची व्यवस्थाही केली. अनेक प्रकारांनी तपासणी करून सनातन म्हणाला, ''हा मानसिक रोग आहे. खरे कारण कळल्यावरच अुपचार होअू शकेल. तोपर्यन्त हा बरा होण्याची काहीच शक्यता नाही.''

जे घडले, ते सर्व राधेश्यामने सनातनला

निवेदन केले. नन्तर तो म्हणाला, ''जमीनदार आणि गोविन्द यांच्या अहंकारामुळेच मी आजारी पडलो. त्यांनीच माझ्या मनावर आघात केला.''

''जमीनदारानं तर तुझ्या अुपचारासाठी आवश्यक ती व्यवस्था करून दिली. गोविन्दनं तुझ्याकडे येअून आपल्या चुका जाणून घ्यायचा प्रयत्न केला. एकजण दयाळु आहे, तर दुसरा विनयशील! त्यांच्यात खोट काढणं हा तुझाच अहंकार आहे. प्रथम तुला आपला हा दोष त्यागायला हवा. नाहीतर ही व्याधी कायमची चिकटणार तुला.'' वैद्य बोलला. त्याच्या या बोलण्यावर चिडून राधेश्याम म्हणाला, ''मी महापंडित आहे. अहंकार आणि आत्माभिमान यातला फरक चांगला कळतो मला. तुम्हाला ते कळत नाही, म्हणूनच असं बोलताय.''

हसत सनातन म्हणाला, ''मी केवळ वैद्य आहे, पंडित नव्हे; हे खरंच आहे. पण तुझ्या रोगाचं मूळ कारण जाणल्यावाचून चिकित्सा करणं, मलाही शक्य नाही. आपल्या शिष्याला रामनगरला पाठवून मी पूर्ण माहिती मिळवीन. तुझ्या रोगाचं कारण तिथे असेल, तर कळेलच मला.''

सनातनचा शिष्य रामनगरला गेला व त्याने सर्वत्र चौकशी केली. एका प्रमुख माणसाने त्याला म्हटले, ''राधेश्यामला हृदय विकार झाला असला तर नवल नाही. आपल्या मुलाचं बोलणं तो ऐकून घेत नाही. आपल्याला हवं तेच करतो. बापाचं अन् मुलाचं भांडण झाल्यावाचून एक दिवसही जात नाही. शेवटी इतकं झालं की बापानं मुलाला घरातून हाकलून दिलं; अन् त्यामुळेच त्याच्या छातीत कळ आली.''

दुसऱ्या एका माणसाने म्हटले, ''मला याचं मूळ कारण माहीत आहे. राधेश्यामच्या शेजारी सुग्रीव रहातो. या दोन घरांच्या मधे भागीदारीतली भिंत आहे. या विषयावरून दोघात नेहमी भांडणं होत असतात. रोगाचं कारण तेच आहे.''

''हा सुग्रीव कशा प्रकारचा आहे?'' शिष्याने विचारले.

''राधेश्याम सोडला तर त्याला दुसरा कोणी शत्रु नाही.'' त्या माणसाने सांगितले. शिष्य आणखी लोकांना भेटायला निघाला.

राधेश्यामची चार एकर जमीन होती. नोकरांकडून तो ती कसून घेत असे अन् दररोज त्यांच्याशी भांडत असे. एकाने त्याच्या आजाराचे हे कारण सांगितले; तर दुसरा एकजण म्हणाला की, राधेश्यामचा गवळी दुधात पाणी घालतो म्हणून तो चिडून आरडाओरडा करत असतो.

शिष्याने जवळजवळ वीस लोकांकडून माहिती गोळा केली. त्यातल्या प्रत्येकाने राधेश्यामच्या हृदयविकाराचे निरनिराळे कारण सांगितले. एका हृदयरोगाची इतकी कारणे? शिष्य आश्चर्यात पडला आणि परत येअून त्याने सर्व काही गुरूला सांगितले. राधेश्यामने त्यांच्यातला सारा संवाद ऐकला. सनातन त्याला म्हणाला, ''ऐकलंस नं? रामनगरच्या बऱ्याच जणांना तुझ्या हृदयरोगा बद्दल अगोदरच माहिती आहे. त्यांना त्याची कारणंही माहीत आहेत. इतकी जी कारणं आहेत, त्यातलं तुला हृदयरोग होण्याचं मुख्य कारण तूच शोधायला हवं.''

राधेश्याम आता मान खाली घालून म्हणाला, ''मी स्वतःच खरं कारण सांगावं अशी तुमची इच्छा आहे ना? ज्या दिवशी मी रोगानं पछाडून तुमच्याकडे आलो, त्याच दिवशी तुम्ही खरं कारण ओळखलं. जितकी कारणं तुमच्या कानी आली, त्यातलं मूळ कारण माझ्याही ध्यानी आलंय. ते म्हणजे माझा अहंकार! मी त्याचा त्याग केला नाही, तर माझ्या मनाला शान्ती मिळणार नाही. ते कायमचं अशान्त राहील. हा हृदयरोग हटायला आधी मन शान्त व्हायला हवं. बरोबर आहे ना? पण हा अहंकार कसा पळवून लावावा हे कळत नाहीय मला. आपण सांगा त्यासाठी मला काय करायला हवं?''

सनातन हसत म्हणाला, ''तुझ्यात अहंकार भरला आहे, हे कबूल केलंस ते बरं झालं. सत्य समजलं हेच खूप झालं. यामुळे हळूहळू तुझा अहंकार कमी होत जाईल.'' थोडे दिवस वैद्याने राधेश्यामवर अुपचार करून त्याला परत पाठवले.

यानंतर राधेश्यामला आपल्या मुलाचे बोलणे बरोबर वाटू लागले. आसपासचे लोक त्याला आप्त वाटू लागले. जमीनदार आता त्याला सर्वगुण संपन्न माणूस भासू लागला. सर्वांच्या चुका त्याला क्षम्य वाटू लागल्या. कवींच्या कवितांत काही चूक वाटलीच, तर तो स्वतः ती सुधारायला मदत करू लागला.

आंधळा भिकारी

सत्यपुरच्या रामाच्या देवळाजवळ बसून एक आंधळा भिकारी भीक मागत असे. आपल्या समोर एक फडके पसरून ठेवून तो मन्दिरात येणाजाणाराला म्हणे, "साहेब, आंधळ्याला भिक्षा द्या !"

एकदा सुगंधिपुरच्या एका युवकाने देवळात जाऊन देवदर्शन केले अन् परत येताना त्याला हा भिकारी दिसला. 'जन्मान्धळा आहे' असे म्हणून तो भीक मागत होता. इतर भिकाऱ्यांपेक्षा त्याच्याच फडक्यावर जास्त पैसे होते. पण या तरुणाने पाहिले की, भिकारी अधून-मधून काही नाणी नीट पाहून एका डब्यात ठेवत आहे.

तरुणाने 'भिकारी खरा आंधळा नसल्याचे' ओळखले. इतक्यात भिकारी ओरडला, "भिक्षा द्या बाबा!"

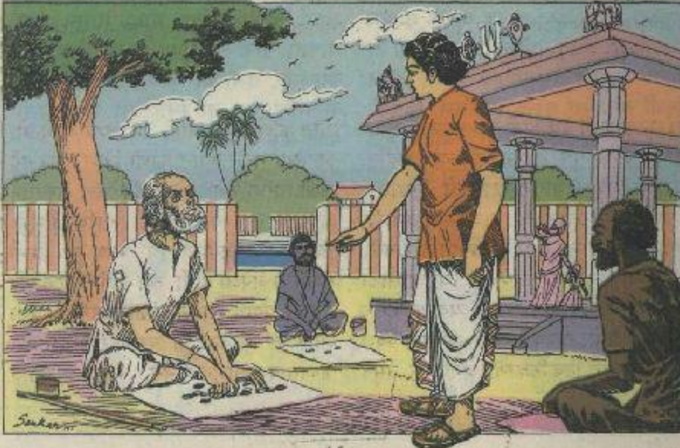
"भिक्षा देईन, पण मला तुझ्या आंधळेपणाबद्दल संशय येतो आहे." तरुण त्या भिकाऱ्याला म्हणाला.

भिकारी लगेच बोलला, "साहेब, दूरवरचा तो हिरवा महाल दिसतोय न तुम्हाला? त्यापासून थोड्या अंतरावर बाभळीच्या झाडांजवळ जे नारळाचं झाड आहे, तेही दिसतंय न आपल्याला?"

"हो, दिसतंय तर!" तरुण अुत्तरला.

"पाहिलंत, या आंधळ्यात अन् तुमच्यात किती फरक आहे? ते झाड मला मुळीच दिसत नाहीय!" भिकारी म्हणाला.

सौमित्र चव्हाण

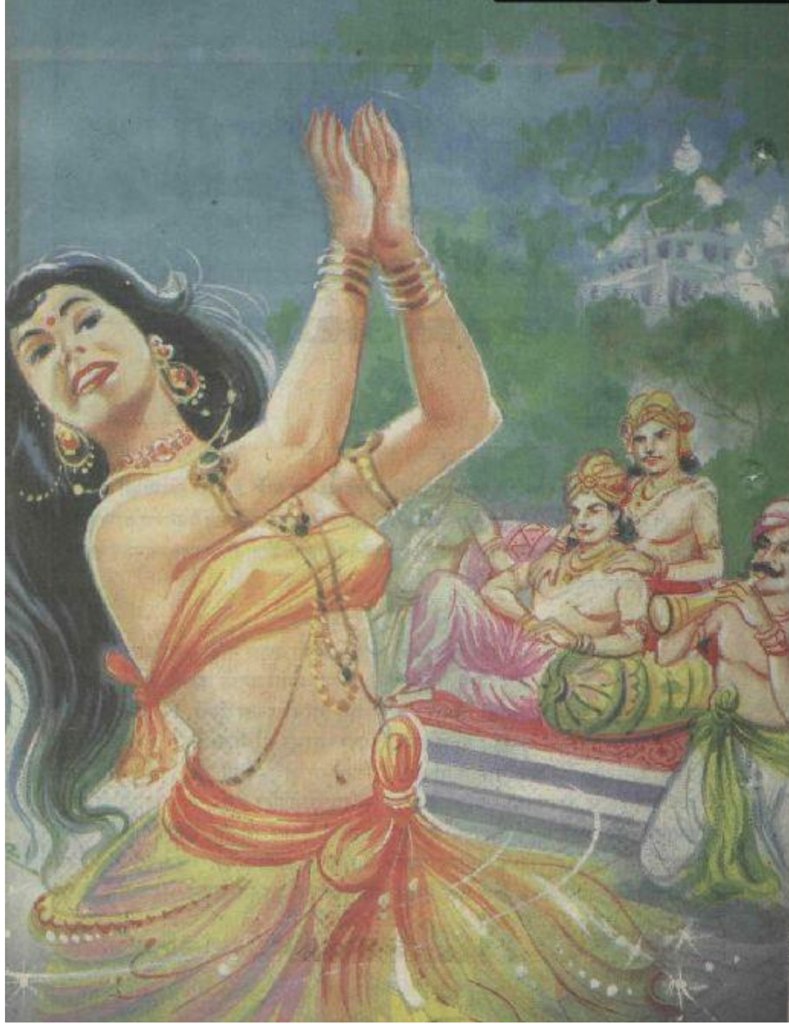

सम्राट अशोक

५

मगधसम्राट बिन्दुसार आजारी असताना तक्षशिलामधे बंड सुरू झाले. ते मोडून टाकायच्या कामात ज्येष्ठ पुत्र सुशेम याने निरुत्साह दाखवला. कनिष्ठ पुत्र अशोक पित्याचा आशिर्वाद घेअून त्या कामासाठी ससैन्य तक्षशिलाकडे गेला आणि एकाच दिवसात त्याने बंडाचा बीमोड केला. द्रोह करणारांना त्याने जराही दया न दाखवता मृत्युदंड दिला. - पुढे

संध्याकाळची वेळ होती. महाराज बिन्दुसार यांचा ज्येष्ठ पुत्र सुशेम आपल्या भावांना बरोबर घेअून वनविहारासाठी निघाला. राजधानी पाटलीपुत्रच्या जवळून वहाणाऱ्या नदीच्या किनाऱ्यावरील अुपवनात ते पोचले. ते पोचण्यापूर्वीच सेवकांनी त्यांच्यासाठी खाद्यपदार्थ, पेये, फळे इ. ची व्यवस्था करून ठेवलेली होती. राजकुमारांनी अुपवनात प्रवेश केल्याबरोबर ठिकठिकाणी अंगरक्षक नेमून आत कोणी येणार नाही अशी व्यवस्था केली. आपल्या मनोरंजनात कोणी विघ्न आणू नये अशी त्यांची इच्छा होती. विशेषतः 'जनतेने आपल्याला विलासप्रेमी आणि सम्राट बिन्दुसारचा अयोग्य पुत्र' म्हणू नये अशी सुशेमची अपेक्षा होती. त्या सर्वांनी हरतऱ्हेचे रुचकर पदार्थ खाअून फळांचा रस प्यायला आणि ते अुपवनाच्या मध्यावर अंथरलेल्या जाजमावर जाअून बसले. थोड्याच वेळात

काही सुन्दर युवती त्यांच्या समोर आपले नृत्यप्रदर्शन करू लागल्या.

सुशेम नृत्य पहाण्यात मग्न झाला. त्याला असल्या मनोरंजनाची आवड असल्याचे त्याच्या हावभावांवरून स्पष्ट दिसत होते. थोड्या वेळाने काही आवाज त्याला ऐकू आला. वळून पाहिल्यावर एक अंगरक्षक वेगाने धावत आपणाकडेच येत असल्याचे त्याला दिसले. जवळ आल्यावर हात जोडत तो म्हणाला, "प्रभू, आपला एक दलनायक आपल्या सैनिकांसह येथे प्रवेश करू इच्छित आहे. आज आपल्या आज्ञेशिवाय कोणीही आत येऊ शकणार नाही, असे सांगूनही आत येण्यासाठी तो राजमुद्रा दाखवत आहे."

"दलनायकाचं इथे काय काम?" सहनशक्ती घालवून सुशेमने विचारले, "तो कारण सांगू इच्छित नाहीय. कदाचित आपणालाच सांगेल." अंगरक्षक म्हणाला, "ठीक आहे; ताबडतोब पाठव त्याला." सुशेम चिडून ओरडला.

अंगरक्षक परत गेला आणि थोड्याच वेळात दलनायकाला बरोबर घेऊन आला. दलनायकाने सुशेमला नमस्कार केला. सुशेमने इशाऱ्याने अंगरक्षकाला तेथून जायला सांगितले. नंतर दलनायकाकडे नाराजीने पहात विचारले, "आमच्या मनोरंजनात अडथळा का आणलास? इतकी हिम्मत झाली तुला?"

"अडथळा आणणारे आम्ही कोण प्रभु? आमचा तसा अुद्देशशी नाहीय." दलनायक नम्रतेने अुत्तरला.

सुशेमने आणखी ओरडून विचारले, "मग

इथे कशाला आलास तू?"

"अुद्या संध्याकाळी इथे मोठ्या प्रमाणावर अभिनन्दन-समारंभ साजरा होणार आहे. आवश्यक व्यवस्था करायची मला सेनापतीची आज्ञा आहे. त्या आज्ञेचं पालन करण्यासाठी माझ्याबरोबर आलेले काही सैनिक अुपवना-बाहेर अुभे आहेत. आपली अनुमती असेल, तर आत बोलवतो त्यांना." दलनायकाने अुत्तरादाखल माहिती दिली. "मोठ्या प्रमाणावर स्वागत-समारंभ? कुणाचं अभिनन्दन करायचं आहे?" सुशेमने विचारले.

"युवराज अशोक यांचं." दलनायकाने सांगितले.

"कशाबद्दल अशोकचं अभिनन्दन?" सुशेमने विचारले.

"प्रभु, युवराज अशोक यांनी तक्षशिला-मधले बंड मोडून काढलं. एकाच दिवसात त्यांनी हे महान कार्य करून दाखवलं. विजयी होऊन ते येत असल्यानं त्यांच्या स्वागतासाठी ही सारी तयारी चालू आहे." दलनायकाने माहिती पुरवली. ती ऐकताच सुशेमचा चेहरा पांढरा पडला! अंगावर वीजच कोसळल्या-सारखे सर्व बंधूंना वाटले. कोणाच्या तोंडून शब्दच फुटेना! सर्वजण अवाक् झाले! एक नर्तकी म्हणाली, "वा! काय उत्तम खबर!"

सुशेम जोराने ओरडला, "बन्द कर बकवास!" सुशेम अशोकचा द्वेष करतो, हे नर्तकींना अगोदरच माहीत होते. त्यामुळे त्यांनी सुशेमच्या ओरडण्याची मुळीच पर्वा केली नाही. सुशेमच्या या कमजोरीबद्दल त्या मनोमन हसत राहिल्या.

स्तब्ध झालेला सुशेम थोड्या वेळाने मौन भंग करत म्हणाला, "माझ्यापासून आत्तापर्यन्त ही बातमी लपवून का ठेवण्यात आली? जाणूनबुजून असं केलं गेलं काय?"

"ही शुभवार्ता कळताच ती आपणालाही सांगितली जावी, अशी महाराजांची इच्छा होती. पण आपण कुठे आहात हे माहीत नव्हते. त्यामुळेच आपणापर्यन्त ही वार्ता पोचवली जाऊ शकली नाही." दलनायक बोलला.

क्रोधाने कापत सुशेम ओरडला, "गप्प बस!"

"आपण कारण विचारलंत अन् मी सांगितलं. क्षमा असावी प्रभु!" दलनायक म्हणाला.

"आम्हाला सगळं माहीत आहे. तू आपलं तोंड बन्द ठेव." असे म्हणत सुशेम चुकून विस्तवावर पाय पडलेल्या माकडासारखा अशान्त होऊन तिथल्या तिथे फिरू लागला. नन्तर मुठी बन्द करून तो आकाशाकडे पाहू लागला. इतक्या सहजपणे अशोक आपले लक्ष्य साधेल, असा विचारही मनात येणे त्याला अशक्य होते. त्याचा या मोहिमेत पराभव व्हावा अशी त्याची इच्छा होती. पण आता तर या विजयामुळे जनमानसात त्याचा आदर वाढेल अन् तो 'वीर-नायक' म्हणवला जाईल. खूप विचार करून तो मान खाली घालून दलनायकाजवळ गेला. काय करावे हे दलनायकाला समजेना.

अचानक आपली अंगठी काढून सुशेमने ती दलनायकाच्या बोटात घातली. नंतर हसून त्याची पाठ थोपटली. या अचानक कृतीमुळे दलनायक स्तंभित झाला. हळूच हसून त्याने सुशेमला नमस्कार केला.

"तू शुभसमाचार आणल्यामुळे तुला बक्षिस दिलं मी! उद्या याहूनही मोठं बक्षिस देईन पहा!" सुशेम बोलला." कृतज्ञ आहे मी महाप्रभु." हात जोडत दलनायक म्हणाला, "तुला ते मोठं बक्षिस हवं असेल, तर तू एक काम करायला हवं." भावगर्भित आवाजात सुशेम बोलला.

"आज्ञा व्हावी." दलनायक म्हणाला.

"काय आहे ते नंतर सांगेन. प्रथम सांग, की मी कोण आहे?" सुशेमने विचारले.

"असं का बोलता? आपण तर युवराज आहात." दलनायक म्हणाला.

"आज मी युवराज आहे, तर भविष्यात कोण बनेन?" सुशेमने विचारले.

"आपण महाराज बनाल प्रभु!" दलनायक उत्तरला.

"शाबास! बरोबर बोललास बघ! भावी महाराजाला साथ दिलीस, तर तुझं भविष्यही उजळून जाईल." सुशेम म्हणाला.

"आज्ञा द्या प्रभु, अवश्य पालन करीन." दलनायकाने आश्वासन दिले. "अशोकच्या स्वागताची सारी व्यवस्था तुझ्यावर सोपवली आहे न ! तेंव्हा ही व्यवस्था उच्च प्रकारे व्हावी अन् अद्भुत रूपानं प्रकट व्हावी. हा समारम्भ इतक्या उच्च कोटीचा व्हावा,कि त्या दासी पुत्राला आणखी कसल्या सन्मानाची जरूरच पडू नये. समारंभाची व्यवस्था काहीही उणं न ठेवता व्हावी. समजलं ना माझं म्हणणं?" सुशेमने विचारले.

हे बोलणे ऐकल्याबरोबर दलनायकाच्या भुवया आकुंचित झाल्या. मोठ्या प्रेमाने त्याचे हात पकडून सुशेम म्हणाला, "भागूबाई-सारखा घाबरतोस काय? दलनायक आहेस ना? सेनापती बनायचं असेल, तर माझं

बोलणं लक्षपूर्वक ऐक. तू काय करायचंस हे नीट सविस्तर सांगेन मी. चल माझ्या बरोबर." असे म्हणून सुशेम त्याला झाडीमागे घेअून गेला.

दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी अशोकचे अभिनन्दन करण्यासाठी बरीचशी प्रमुख माणसे अुपवनात जमा झाली. त्यांच्यात मगधचा प्रधानमन्त्री, इतर मन्त्रिगण, सेनापती, दलनायक, अधिकारी, नगरप्रमुख, आणि राजपरिवारातले सुशेम व त्याचे भाअू असे सर्व अुपस्थित होते.

सूर्यास्त होत आला होता, तरीही अशोक अजून आला नव्हता. प्रधानमन्त्री सेनापतीला म्हणाला, "आपले युवराज यायला इतका वेळ कसा लागला?"

"सूर्यास्तापूर्वीच तर त्यांनी यायला हवे होते. काही अनिवार्य कारण असेल." सेनापती म्हणाला.

इतक्यात एक दूत घोड्यावरून तेथे आला व नमस्कार करून प्रधानमन्त्र्याला म्हणाला, "वाटेत इक्षुपुरला प्रजेनं त्यांना अडवून त्यांचा सत्कार केला. समारंभ संपवून निघेपर्यन्त एक तास गेला, त्यामुळेच अुशीर झाला. युवराज सेनेसह लवकरच पोचतील."

जवळच अुभ्या आपल्या मित्राकडे अर्थपूर्ण नजरेने पहात सुशेम हसला, त्याच्या योजनेप्रमाणेच स्वागताचे नाव पुढे करून जाणून बुजून अशोकच्या यात्रेत अुशीर करण्यात आला होता. विघ्न अुभे केले गेले होते. ही गोष्ट फक्त सुशेम व त्याच्या विश्वासू लोकांनाच माहीत होती. त्याची योजना अशी होती की, अंधार पडल्यावरच अशोक अुपवनात येअू शकावा.

अुपवनात पोचण्याच्या मार्गावर एका बाजूला अुंच टेकाड होते. नदीला पूर आल्यावर पाण्यात भू-प्रदेश बुडू नये म्हणून संपूर्ण नदीकिनाऱ्यावर दगडांचा अुंचसा बांध बनवला होता. खूप पूर्वी हे काम झालेले होते. काही ठिकाणी दगड सुटून बांध काहीसा ढिला झालेला होता.

सूर्यास्त होअून सर्वत्र अंधार पसरू लागला. तेथील मोठमोठ्या खांबांना पेटत्या मशाली बांधण्यात आल्या. इतक्यात दुरून घोड्यांच्या टापांचा आवाज ऐकू येअू लागला. घोषणा ऐकू आल्या, "वीराधिवीर युवराज अशोकचा विजय असो! युवराज अशोकचा विजय असो!" घोषणांमुळे वातावरण दुमदुमले.

सुशेम व त्याचे साथीदार काहीसे अुद्विग्न होते. त्यांची चिंता वाढत होती. प्रधानमन्त्री महाराजांतर्फे हातात हार घेअून अुभे होते.

अशोकची सेना बांधावरून अुपवनात पोचण्याच्या मार्गावर पुढे सरकत होती. अुपस्थित जनतेत हर्षातिरेक पसरला होता. त्यांचा आनन्द वर्णनातीत होता.

पुढे येणाऱ्या सैन्यात अचानक खळबळ माजली. एक मोठा आवाज झाला आणि पाठोपाठ हाहाःकार माजला. वेदनेने येणारे कण्हणे चारी दिशांना प्रतिध्वनित होअू लागले. अंधार झाल्यामुळे कुठेच काही दिसत नव्हते. आवाज कानी आला तरी, प्रत्यक्ष काय घडले, याचा मुळीच अंदाज येईना. सैनिकांवर काही आपत्ती आली असावी असा अंदाज आला. ते मदतीसाठी ओरडत होते. 'वाचवा, वाचवा आम्हाला', 'काढा हो कोणीतरी मला या दगडाखालून!' असे आर्त आवाज अुमटत होते. या सर्व गदारोळात 'हा दासीपुत्र अडकून मेला असला पाहिजे, आपला बेत चांगल्या तऱ्हेने अंमलात आला' - या विचाराने सुशेम मात्र फार खूश होता. दलनायकाने कारस्थान पूर्णत्वाला नेल्याबद्दल मनोमन तो त्याचे आभार मानत होता. पण वरकरणी मात्र तो अशोकबद्दल चिन्ता दर्शवू लागला.

"काय झालं? माझा भ्राता अशोक खुशाल आहे ना?" सुशेम ओरडत विचारू लागला. कोणीही त्याच्या प्रश्नाचे अुत्तर दिले नाही; देअू शकले नाही. काही शिपाई मशाली घेअून पुढे धावले. तोपर्यंत मोठमोठे पत्थर गडगडत येअून सैन्यावर कोसळून सैनिक त्याखाली ठेचले जाअू लागले. बाकीचे सैनिक हाहाःकार करत सैरावैरा धावू लागले.

प्रधानमन्त्री व सेनापती अशोकला शोधत ओरडू लागले, "युवराज अशोक! कुठे आहात तुम्ही?"

थोड्या वेळाने कुठूनसा प्रकट होअून अशोक म्हणाला, "मी खुशाल आहे. प्रथम सांगतो तसं करा. दगडांमुळे जखमी झालेल्या सैनिकांना काळजीपूर्वक अुचला. बांधावरून ज्या बदमाशांनी पत्थर ढकलले त्यांना पाठलाग करून पकडा! आमचा विनाश इच्छिणाऱ्या व्यक्तीचा अुद्देश स्पष्ट झाला आहे. या कारस्थानामागे कोण आहे, ते शोधायचं आहे आपल्याला."

दीवाणीत नोकरी

सूरज हा व्यवहारी व हुशार मानला जात असे. एकदा मुलीच्या लग्नासाठी त्याला पैशांची जरूर भासली. गावचा महाजन मिश्रीलाल याच्याकडे कर्ज मागितले, तर त्याने ते द्यायला नकार दिला.

या घटनेनंतर दहा दिवसांनी दिवाणीत नोकरासाठी एक जागा रिकामी झाली. नोकरी मिळणाराला दिवाणाला त्याच्या कामात मदत करणे जरूरीचे होते. बऱ्याच तरुणांची ही नोकरी मिळवण्यासाठी चढाओढ चालली होती. त्यांच्यातून प्रथम फक्त दोघांचीच निवड झाली. पण दोघेही प्रत्येक बाबतीत तुल्य होते.

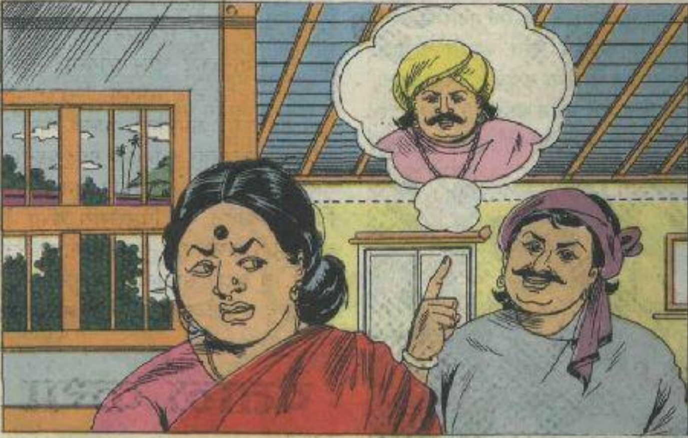
'एका आठवड्यानंतर सूचना मिळेल' असे सांगून त्यांना रवाना केले गेले. ज्याची निवड होईल त्याला नोकरी दिली जाणार होती. त्या दोघांपैकी एक होता खुद्द मिश्रीलाल महाजनचा मुलगा.

ही बातमी कळल्यावर सूरज मिश्रीलालला भेटायला जाऊन म्हणाला, ''तुझा मुलगा दिवाणीत नोकरी मिळवण्याच्या खटपटीत आहे, असं समजलं. दिवाण माधव अन् मी पूर्वीचे वर्गबन्धु. जिगरी दोस्त आहोत आम्ही. सौभाग्यानं तो दिवाण बनला अन् मी आपला एक मामुली शेतकरी. मला तीन हजार रुपये दे. मी ते बक्षिस मागतो आहे, असं नको समजूस. यथाशक्ती प्रयत्न करून मी तुझ्या मुलाला ही नोकरी मिळवून देईन. प्रयत्न सफल झाले नाहीत, तर मी तुझी रक्कम परत करीन.''

महाजन मिश्रीलालने मुकाट्याने सूरजला तीन हजार रुपये दिले. एका आठवड्यानन्तर मिश्रीलालच्या मुलाला नोकरी मिळाली. सूरजच्या बायकोला जेंव्हा हे समजले, तेंव्हा आपल्या पतीला दोषी ठरवत ती म्हणाली, ''दीवाण अन् तुम्ही चांगले मित्र आहात, हे मला आधी कधी म्हणला नाहीत ते ? माझ्यापासून का लपवलीत ही गोष्ट ?''

यावर सूरज हसला अन् म्हणाला, ''खरं म्हणजे मी आणि दिवाण दोस्त वगैरे सर्व खोटे ! मी दिवाणाला भेटलेही नाही अन् मिश्रीलालच्या मुलाला नोकरी द्यायला त्याला सांगितलंही नाही. त्याला योगानंच ही नोकरी मिळालीय. पण झालं ते छानच झालं. आपली गरज भागली. केव्हातरी महाजनाला ही गोष्ट सांगून रक्कम व्याजासह परत करून टाकीन !''

- यशवंत वैसास

सुनयना

अंधारी रात्र, आणि भयानक वातावरण! राहून राहून पाऊस रिपरिपत होता. मधून मधून चमकणाऱ्या विजेच्या प्रकाशात अक्राळविक्राळ, भेसुर चेहरे नजरेस पडत होते. शरीर थरकापायला लावणाऱ्या कोल्हेकुईच्या आवाजाची त्यात भरच पडत होती. पण दृढ निश्चयी विक्रमराजा पुन्हा त्या झाडाकडे गेला. झाडावरून प्रेत उतरवून आपल्या खांद्यावर आडवे टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मौन धारण करून स्मशानाकडे चालू लागला. तेंव्हा प्रेतातला वेताळ बोलू लागला, ''राजा, मी तुला समजावता समजावता थकलो बाबा ! इतके कष्ट करायची अशी काय गरज पडलीय तुला ? या भयानक स्मशानात पिशाच्चं अन् विषसर्प आहेत, हे विसरलास काय ? कोणत्याही क्षणी इथं तुझ्या प्राणावर बेतू शकतं. तू काही सामान्य माणूस नव्हेस ! क्षणभर दुःख केलं अन् सोडून दिलं, असं तुझ्या

वेताळ कथा

बाबत शक्य नाही नं ! तुझा हा हट्टीपणा आणि कष्टांशी दोन हात करायची प्रवृत्ती पाहून मला शंका येतेय की, तू कोणी शापग्रस्त व्यक्ती तर नव्हेस ? बहुधा हे खरं असावं. म्हणूनच तर विवश होऊन यान्त्रिकपणे या कामाला जुंपला आहेस ! माणूस जाणूनबुजून किंवा अजाणता पाप करतो, कधी कधी देवता आणि तपोनिधींशी दुर्व्यवहार करतो, अहंकाराने वाईट वागतो अन् त्यामुळे शापग्रस्त होतो. तू या श्रेणीतला आहेस की नाहीस, हे मला नाही माहीत ! पण भविष्यात जागरुक रहावसं म्हणून सुनयना नावाच्या एका राजकन्येची गोष्ट सांगतो तुला, "आणि वेताळ कहाणी सांगू लागला.

विनयपुरीच्या राजाच्या विवाहाला सोळा वर्षं झाली, तरी त्याला अपत्यप्राप्ती झाली नाही. हे दांपत्य गेले नाही, असं पुण्यक्षेत्र किंवा ज्याची पूजा केली नाही, असं कुठलंच दैवत उरलं नाही."

एकदा पावसाळ्यात मध्यरात्री जोरदार वीज कडकली आणि मुसळधार पाऊस पडू लागला. सर्वांना एक भयंकर आवाज ऐकू आला! नगराबाहेरचा डोंगराच मोडून पडल्यासारखे सर्वांना वाटले.

त्या आवाजाने दचकून राणी बिछान्यातून उठून उभी राहिली, थोड्या वेळाने पाऊस थांबला आणि वातावरण एकदम शांत झाले. राणी पुन्हा बिछान्यावर पडली आणि शांत झोपून गेली. तिला एक स्वप्न पडले. त्या स्वप्नात तिला सर्वांगसुन्दर दुर्गादेवीचे दर्शन झाले. देवी तिला म्हणाली, "खूप काळापासून दगडमाती अन् झाडांनी झाकलेलं माझं मंदिर या पावसामुळे प्रकट झालंय. पडिक अवस्थेतल्या त्या मन्दिराचा जीर्णोद्धार करव. तुझं कल्याण होईल." आणि देवी अंतर्धान पावली.

सकाळीच राणीने राजाला आपले स्वप्न सांगितले. त्याच दिवशी राजाराणी व परिवारातले काहीजण मोठ्या मुश्किलीने तो डोंगर चढून गेले. तेथे खरोखरच पडीक अवस्थेतले मन्दिर पाहून सर्वजण आश्चर्यात बुडाले ! राजाज्ञेवरून सहाच महिन्यात उजाड मंदिराचा जीर्णोद्धार होऊन डोंगरावर जाण्याचा रस्ताही तयार झाला.

ज्या दिवशी दुर्गादेवीच्या पूजेची सुरुवात झाली, त्याच दिवशी लक्षात आले, की राणी गर्भवती आहे. राजदम्पतीच्या आनन्दाला पारावार उरला नाही. एका विशिष्ट प्रकारचे

चान्दीचे डोळे अर्पण करून स्वतः देवीला पोशाख चढवायचा नवस राणी बोलली. परन्तु आता गर्भवती असल्याने तिला डोंगर चढायला मनाई करण्यात आली अन् तिला तो प्रयत्न सोडून द्यावा लागला.

नऊ महिन्यांनन्तर राणीने एका सुन्दर कन्यारत्नाला जन्म दिला. अत्यन्त आकर्षक अशा मोठ्या मोठ्या डोळ्यामुळे ती जास्तच मनोहारी वाटत होती. तिला बघायला आपले दोन डोळे अपुरेच आहेत असे प्रत्येकाला वाटे.

डोळे पाहून तिचे "सुनयना" असे नामकरण करायचा सल्ला पंडितांनी दिला.

जन्माच्या दुसऱ्याच दिवशी वैद्याने जाहीर केले की, दिसायला इतके सुन्दर डोळे असले तरी, कन्या मात्र जन्मान्ध आहे ! राजदम्पतीवर या वार्तेने जणू वीजच कोसळली !

सुनयना आंधळी असली तरी अतिशय बुद्धिमान होती. अतिशय मधुर कण्ठ ही तिला लाभलेली देणगी होती. तरीही तिच्या अंधत्वामुळे राजाराणी नेहमीच चिन्ताग्रस्त असत.

काळ जात राहिला आणि सुनयना आता उपवर झाली. कितीही सुन्दर व बुद्धिमान असली, तरी जाणूनबुजून आंधळ्या मुलीशी विवाह करायला कोणता राजपुत्र पुढे येईल ? या विचाराने राजदम्पती अतिशय दुःखी राहू लागली.

"माझ्या विवाहासाठी तुम्ही चिन्तित होऊ नका. सगळा भार दुर्गादेवीवर टाका. "असे म्हणून सुनयना त्यांना धैर्य देई.

ती स्वतः दररोज संध्याकाळी आपल्या प्रिय सखीला घेऊन डोंगर चढून दुर्गामातेच्या मन्दिरात जात असे पुजाऱ्याकडून प्रसाद घेतल्यावर ती रोज मन्दिरामागल्या खडकावर बसून थंड हवेचा आस्वाद घेई.

एके दिवशी नेहमीप्रमाणे प्रसाद घेतल्यावर ती मन्दिरामागे आली. तिच्या सखीने तिला खडकावर बसवत म्हटले, "सखी, आपल्या मधुर आवाजात दोन-तीन गाणी म्हण ना !"

सुनयनाने देवीच्या स्तुतीपर गाणे म्हणायला सुरुवात केली आणि तिची सखी चुपचाप तेथून निघून गेली. मन्दिरात शिल्पकाम करणाऱ्या तरुणाशी लवकरच तिचा विवाह होणार होता. त्याला भेटायला ती गेली. शिवाला आवडणाऱ्या नन्दिवर्धन आणि चमेलीच्या फुलांच्या सुगन्धाने आसमन्त दरवळून गेला होता. त्या सुगंधी थंड हवेच्या लहरींमुळे सुनयना स्वतःला विसरून गात राहिली.

चन्द्रगिरीचा युवराज सुधाकर देशाटन करता करता डोंगराच्या मागील बाजूने चढून वर आला. तो एक अुत्तम चित्रकार असून पित्याच्या परवानगीने त्याने अनेक राज्यांतून पर्यटन केले व कित्येक सुंदर प्रदेश व व्यक्तींची चित्रे रेखाटली. तिथे बसून गात असलेल्या सुनयनाचे सौन्दर्य पाहून तो हतप्रभ झाला ! अपलक तो तिचे सौन्दर्य निरखत राहिला. अशी अद्‌भुत सुन्दरी आजवर त्याने पाहिलीच नव्हती. त्याने तिथल्या तिथेच गानमग्न असणाऱ्या सुनयनाचे चित्र रेखाटले. ते पुरे होता होता तिची सखीही परत येअून म्हणू लागली, ''अंधार पसरू लागलाय, चला युवराणी.''

आपल्याला कोणी पाहू नये म्हणून सुधाकर तेवढ्यात एका खडकामागे लपला होता. गाणारी युवती या राज्याची राजकन्या असल्याचे त्याने जाणले आणि निश्चय केला की, विवाह करीन तर हिच्याशीच !

यानन्तर सुधाकर आपल्या राज्यात परत गेला. त्या रात्री त्याचा पिता कान्तिवर्मा याने त्याच्या प्रवासातील विशेष वर्णने त्याच्याकडून ऐकल्यावर म्हटले, ''राजकुमार, एक शुभ-समाचार आहे. आपल्या सम्राटाची एकुलती एक कन्या कांचना तुझ्याशी विवाह करू इच्छित आहे. तुझे मत ऐकण्यासाठी त्यांनी आपला दूत पाठवला होता. आपण त्याचे मांडलीक आहोत. त्यांच्याशी संबंध जुळणं आपलं सौभाग्य ठरेल. भाग्यच जणू आपला दारवाजा खटखटावत आहे.''

सम्राटाने एका वर्षापूर्वीच ऐकले की, सुधाकर एक अुत्तम चित्रकार आहे. त्याने मुद्दाम त्याला बोलावून आपल्या कुटुंबात राहवून घेतले होते आणि परिवारातल्या लोकांची चित्रेही काढवून घेतली होती. त्यावेळी युवराणी कांचनाशी त्याचा परिचय झालेला होता.

कांचना काहीशी अधिक लठ्ठ होती आणि तिचा एक पायही बधीर होता. तिची आठवण येअून सुधाकर पित्याला म्हणाला, ''त्या जाड्या, लंगड्या, मुलीशी विवाह ? अशक्य आहे ते ! ती स्वभावानं लहरीही आहे.''

मुलाच्या अुत्तराने नाराज झालेला राजा म्हणाला, ''तू काय स्वतःला मदन समजतोस? तूही तर कुबडा आणि तिरळा आहेस ?''

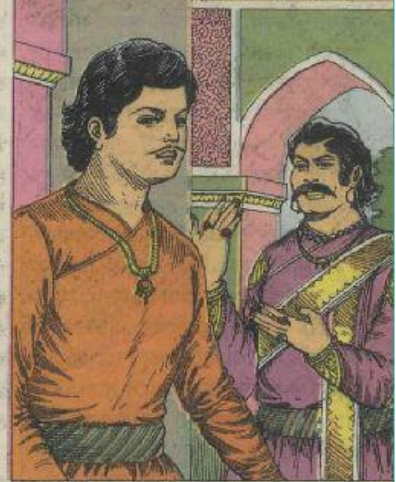
आपल्या रूपाबद्दलचा पित्याचा टोमणा ऐकून सुधाकर दुःखविव्हळ झाला. तो म्हणाला, ''विनयपुरची क्षमा करा बाबा ! राजकन्या आवडली आहे मला.'' त्याने दाखवलेल्या चित्रातील सौन्दर्य पाहून कान्तिवर्माही अवाक् झाला. थोडा वेळ गप्प राहिल्यावर तो म्हणाला, ''माझ्या बोलण्याचं वाईट वाटून घेअू नकोस. सम्राटाचा प्रस्ताव अमान्य केला, तर कदाचित भविष्यात त्याचा परिणाम वाईट होईल. आपण मांडलीक आहोत. आपलं राज्यही हातून जायची शक्यता आहे.''

कान्तिवर्माला आपल्या पुत्राचा हट्टी स्वभाव चांगला माहीत होता. सुनयना व तिच्या पित्याबद्दल माहिती मिळवण्यासाठी त्याने आपले गुप्तचर विनयपुरला पाठवले. एका आठवड्याने परत येअून त्यांनी बातमी दिली की, सुनयना जन्मांध आहे !

हा अहवाल मिळताच राजाने आपल्या पुत्राच्या दालनात जाअून त्याला विचारले, ''पुत्रा, तू सुनयनाशी काहीही बोलला नाहीस. फक्त चित्र काढलंस, खरं ना ?'' सुधाकरने होकारार्थी मान हलवल्यावर राजा पुढे म्हणाला, ''राजकन्या अतीव सुन्दर आहे यात वाद नाही. पण ती बिचारी जन्मापासूनच आंधळी आहे, हे माहीत नाही तुला.'' सहानुभूती दाखवत कान्तिवर्माने माहिती दिली.

क्षणभर सुधाकर आश्चर्यातच पडला. पित्याच्या सांगण्यावर त्याचा विश्वास बसेना. तो चित्रातल्या सुनयनाच्या डोळ्यांकडे पहातच राहिला ! नंतर तो म्हणाला, ''मग तर फारच छान ! माझा विवाह सुनयनाशीच होईल.''

कान्तिवर्मा म्हणाला, ''ठीक आहे. लवकरच तुझा विवाह सुनयनाशी होईल.'' अन् पुत्राला आशिर्वाद देअून तो आपल्या भवनाकडे निघून गेला.

विक्रमराजाला इतकी गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला, ''राजा, सम्राटाच्या कन्येशी आपल्या पुत्राचा विवाह न घडला तर अनर्थ होईल, अशी कान्तिवर्माला भीती होती. सुनयना आंधळी आहे हे कळल्यानंतर त्याने पुत्राला मनाई करायला हवी होती. पण त्याने तर अुलट त्याला आशिर्वाद दिला. विचित्र नाही वाटत हे? मला तर आणखी एक प्रश्न पडलाय. सुनयना आंधळी आहे, असं कळल्यावर सुधाकरने 'मग तर फारच छान !' असे का म्हटले ? त्याचं हे बोलणं असंबद्ध वाटतंय. ज्या तरुणीशी आपण विवाह करू इच्छित आहोत, ती विकलांग आहे, याबद्दल त्याला तर चिन्ता वाटायला हवी. पण अुलट त्याला आनन्द वाटतोय. ठीक आहे, थोड्या वेळासाठी आपण हे सर्व विसरूया. सुनयनाचं

जन्मांध असणं, सम्राटाच्या एकुलत्या एका मुलीशी विवाह करायची सुसंधी सुधाकरने हातची घालवणं हे सर्व त्यांच्या दुर्भाग्याचं द्योतक वाटतंय. असं वाटतंय की दोघंही शापग्रस्त आहेत. माझ्या या शंकांचं अुत्तर माहीत असूनही ते देण्याचं टाळलंस, तर तुझ्या या मस्त- काची छकलं होअून जातील.''

अडचणींचे अुत्तर देत विक्रमराजा म्हणाला, ''सुधाकरचा सुनयनाशी विवाह करायचा प्रस्ताव कान्तिवर्माने प्रथम ठोकरला, त्याला आपली असंमती दर्शवली. नंतर पुन्हा आशिर्वाद ही दिला. यात आश्चर्य वाटण्यासारखे निदान मला तरी काही वाटत नाही. स्पष्ट आहे की कान्तिवर्माच्या पुत्रानं सम्राटाच्या मुलीशी विवाह करायला नकार दिला अन् त्यामुळे कान्तिवर्माला भीती पडलीय की, भविष्यात आपल्याला राज्याला मुकावे लागेल, सम्राटाच्या क्रोधाला बळी पडावे लागेल. पण मांडलीक राजाचा पुत्र एका अंध युवतीशी लग्नाला तयार झालाय असे पाहून सम्राटाला सुधाकरच्या त्यागबुद्धीचं कौतुक वाटेल, असा कान्तिवर्माला विश्वास वाटत होता. आपल्या मुलीशी तो लग्नाला तयार नसल्या बद्दल त्याला तक्रार रहाणार नाही. सम्राटासारख्याच्या मुलीशीच विवाहाला नकार दिला ही गोष्ट त्याचा मोठेपणा व मनाची परिपक्वता दर्शवत आहे. आता राहिला सुधाकरचा विषय ! त्याला जेंव्हा त्याने 'हे तर छानच झालं' असं म्हणण्यामागे एक सबळ कारण आहे. तो स्वतः अुत्तम चित्रकार असला तरी रूपवान नाहीय. कुबडा आणि तिरळा आहे. सुनयना आंधळी नसती, तर कदाचित तिने मनापासून त्याला स्वीकारले नसते, त्यांचा विवाह होअू शकला नसता. आता प्रश्न असा की सुधाकर अन् सुनयना काय शापग्रस्त आहेत ? माझ्या दृष्टीनं हा प्रश्न संयुक्तिक नव्हे. जगात कितीतरी माणसं सुखानं जगतात तशी कितीतरी दुःखानं भरलेलं जीवन घालवतात. त्यामुळे काही माणसांना धन्य, भाग्यवान आणि देवाकडून आशिर्वाद प्राप्त झालेले असं म्हणणं, अन् ज्यांना हे मिळत नाही-त्यांना भाग्यहीन आणि शापग्रस्त म्हणणं हे अनुचित आहे. आपल्या बुद्धिहीनतेचं लक्षण आहे.''

अुत्तर देअून झाल्यावर राजाचे मौन भंग झाल्याच्या निमित्ताने वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला.

बहिरा आणि आंधळा

भूषण भूस्वामी महादेवच्या घरी चोरी करताना पकडला गेला आणि त्याला दोन वर्षे कैदेची शिक्षा झाली. आजच तो मुक्त झाला. कोतवालाने त्याला बोलावून म्हटले, ''चोरी करणं हा अपराध असल्याचं तुला आजपर्यन्त कळलंच असेल. कळलं की नाही?'' भूषण विनयाने अुत्तरला, ''चोरी करणं, कुणाला फसवणं हा अपराध असल्याचं कुणाला माहीत नसेल साहेब ?''

''ते माहीत असूनही तू चोरी का केलीस?'' कोतवालाने विचारले, ''थोरा- मोठ्यांचं म्हणणं आहे की आपला खानदानी धन्दा सोडू नये. माझ्या आज्या-पणज्यां पासून चालत आलेला धन्दा आहे हा. चोरी करणं चूक आहे, असं मी म्हणालो, तर मी जाणून बुजून आपल्या पूर्वजांचा अपमान करतोय असा अर्थ होतो ना !'' भूषणने स्पष्टीकरण दिले.

कोतवालाने यावर हसत म्हटले, ''मग आता बाहेर गेल्यावर काय करायचा इरादा आहे, सांग !'' ''मी जसं नेहमी करतो तसं-नेहमीप्रमाणे आपले कान साफ करीन !'' भूषणने सांगितले. ''माझी चेष्टा करायचं धाडस करतोयस ? इतकी हिम्मत तुझी ?'' रागानें लाल होत कोतवालाने विचारले.

हात जोडत भूषण म्हणाला, ''साहेब, आपली चेष्टा करायचं धाडस मी कसं बरं करीन ? आपण कुठे, अन् मी कुठे !'' ''तुझ्या बोलण्यात नक्कीच काही रहस्य लपलेलं आहे. नीट स्पष्ट बोल बरं ?'' कोतवाल म्हणाला. भूषण सांगू लागला, ''साहेब, मी भूस्वामी महादेवच्या घरी चोरी करायचं ठरवलं, त्याच्या दोन आठवडे आधी काही कामाच्या बहाण्याने त्याच्या घरी गेलो. त्याची लोखंडी ट्रंक घरात कुठे आहे, हे मी पाहून ठेवलं. नंतर भिंतीला कुठे भोक पाडायला हवं, हे

अपर्णा साने

ठरवलं भिंतीबाहेर खूण करून ठेवली. पण रात्री माझ्या हातून चूक झाली अंधारात ती खूण मला नीटशी दिसली नाही. जे भोक ट्रंकेजवळ बनवायचं होतं, ते मी बरोबर ट्रंकेच्या मागे केलं. त्यामुळे ट्रंकेवर कुदळीचा थोडासा आवाज झाला. दुसऱ्याच क्षणी महादेव आणि त्याच्या दोन लोकांनी मला तिथल्या तिथेच पकडलं."

बोलणं ऐकल्यावर कोतवाल म्हणाला, "तू म्हणाला होतास की बाहेर गेल्यावर मी नेहमी प्रमाणे कान साफ करीन. याचा अर्थ काय ? तू आपल्या या सवयीबद्दल तर बोलला नव्हतास?"

"साहेब, तेच तर सांगत होतो ना! महादेवनं मला पकडून चांगलं पिटलं अन् तो म्हणाला, "तुझी इतकी हिम्मत ? तू काय समजलास की, तुझ्या कुदळीची खणखण ऐकू न येण्याइतका मी बहिरा आहे? हा आवाज ऐकून तर कुंभकर्णही जागा होईल. त्याचं बोलणं ऐकून मला वाटलं की, मीच तर बहिरा नाही ना झालो ? तुरुंगात कोंबल्यावर मी एका काडीला कापूस लावला अन् रोज कान साफ करत राहिलो. या दोन वर्षांत माझे कान अगदी ठीक झाले. एकादी मुंगी हलली, तरी आवाज ऐकू येतो मला ! त्यामुळेच बाहेर गेल्यावरही नेहमीप्रमाणे कान साफ करीन मी."

त्याच्या बोलण्याने फार नाराज होऊन कोतवाल विचारू लागला, "तुझ्या बोलण्याचा अर्थ असा की, तू नेहमीप्रमाणे चोरीच करायचं ठरवलं आहेस. होय ना ?"

भूषण गप्प उभाच राहिला. तेंव्हा छडी त्याच्या खांद्यावर टेकवून कोतवाल बोलला, "अरे मूर्खा ! तू एका गोष्टीकडे लक्ष दिलं नाहीस असं वाटतंय. तू भिंतीवरची खूण ओळखू शकला नाहीस याचं कारण आहे तुझ्या रातंधळेपणामुळे तुझी नजर कमजोर होत चाललीय."

ताबडतोब कोतवालाचे पाय धरत भूषण म्हणाला, "मालक, मी फक्त चाळीस वर्षांचा आहे, त्यावेळी बहिरेपणामुळं मला शिक्षा भोगावी लागली, आता आंधळेपणामुळे पुन्हा एकदा तुरुंगात यायची इच्छा नाही माझी. भूस्वामी महादेवकडेच मला एकादी नोकरी मिळवून द्या. कसलंही वाईट काम करणार नाही मी."

समुद्र किनाऱ्यावर सहल - १९

कोरोमोडेल किनाऱ्या-किनाऱ्याने आणखी पुढे

शब्दांकन - मीरा नायर ✦ चित्रकला : के एस गोपकुमार

चेन्नैहून उत्तरेला पुढे सरकल्यावर आपण द. आशियाच्या सर्वात मोठ्या समुद्रतलावाच्या एका किनाऱ्यावर पोचतो. हे आहे बंगाल उपसागराच्या पाण्याने बनलेले एक खारे सरोवर. हे तमिळनाडु व आन्ध्र प्रदेशाच्या सीमेवरील पुलिकाट शहराला लागून आहे. सरोवरात कित्येक बेटे असून ती शिंपल्यांनी भरलेली असतात. हे शिंपले जाळून चुना बनवला जातो. पुलिकाट मधे एक पक्षी-अभयारण्य आहे. येथे येणाऱ्या रोहित (फ्लेमिंगो) व अन्य देशांतर करणाऱ्या समुद्रपक्ष्यांच्या रक्षणासाठी १९७६ मधे याची स्थापना करण्यात आली.

पुलिकाट सरोवर

पुलिकाट ही डच लोकांनी सुरुवातीला भारतात स्थापलेल्या वसाहतीं पैकी एक होय. सरोवराचा बराच मोठा भाग आन्ध्र प्रदेशात गणला जातो. आन्ध्र हे भारतातील पाचव्या क्रमांकाचे मोठे राज्य होय. भाषावार प्रान्तरचनेप्रमाणे बनलेले हे पहिलेच राज्य होय. येथे चक्रीवादळे मोठ्या प्रमाणावर होत असतात. केवळ समुद्र-किनाराच नव्हे, तर बराच आत-पर्यन्तचा प्रदेश ही वादळे उध्वस्त करतात. पुलिकाट

तटवर्ती प्रान्तातील शंकु-आकाराच्या छतांच्या झोपड्या

सरोवराच्या अुत्तरेला आन्ध्रच्या नेल्लूर जिल्ह्यात श्रीहरिकोटा हे द्वीप आहे. भारताचे अंतरिक्ष-संशोधन-केन्द्र 'इस्रो' हे येथेच आहे. भारताचे पहिले अंतरिक्ष संवेदन यान 'रोहिणी' हे ९ ऑक्टो. १९७१ रोजी येथूनच सोडण्यात आले. जास्त मोठ्या यानांसाठी येथे एक नवीन क्षेपण-वेदी बनवली जात आहे.

श्रीहरिकोटा बेट अंतरिक्ष-अड्डा बनवले गेल्यामुळे येथील जंगलातल्या येनाडी कबिल्याच्या मूळ रहिवाशांची हकालपट्टी करावी लागली. हे लोक मुख्यत: शिकारीवर गुजराण करतात. अजूनही काही येनाडी विस्तव पेटवण्यासाठी गारगोटीच्या दगडांचा वापर करतात.

श्रीहरिकोटामध्ये रॉकेट - प्रक्षेपण

आन्ध्र हा अभ्रक अुत्पादन करणाऱ्या मुख्य प्रदेशांपैकी एक होय. जास्त करून नेल्लूरमधेच हे अभ्रक खोदून काढले जाते. पण नेल्लूर हे धान्य-अुत्पादनासाठी जास्त प्रसिद्ध आहे आणि याहूनही विशेष म्हणजे ते तेलगू महाकवी तिक्कन या नावाशी जोडलेले आहे.

बाराव्या शतकात ते काकतीय राजा गणपती याच्या मांडलीक राजा मनुमसिद्धीच्या दरबारचे कवि होते. तेलगुचा आणखी एका महाकवि नन्नय याने महाभारताचा तेलगू पद्यानुवाद सुरू केला होता, परन्तु त्यांनी तो अर्धवटच सोडला होता. तिक्कन याने तो पुरा करून 'कविब्रह्मा' ही पदवी मिळवली. ज्या लहानशा मंदिरात बसून त्यांनी हे लेखन केले, त्याचा आज सीमेंटचे गोदाम म्हणून अुपयोग केला जात आहे.

तटवर्ती आन्ध्रमधे दोन बारामास पाणी असणाऱ्या नद्यांचे विशाल त्रिभुज प्रदेश आहेत-एक कृष्णा व दुसरी गोदावरी. दोन्हींचा अुगम शेजारच्या महाराष्ट्र प्रदेशात झाला आहे.

कृष्णेच्या त्रिभुज प्रदेशात एका धारेच्या किनारी कुचिपुडी हे गाव असून ते सुप्रसिद्ध कुचिपुडी नृत्यांचे जन्मस्थान आहे. सतराव्या शतकाच्या अुत्तरार्धात सिद्धेन्द्रयोगी नामक तपस्व्याने 'परिजात-हरणम्' नावाचे तेलगू काव्य रचले. त्यात असे वर्णन आहे की श्रीकृष्णाने सत्यभामेच्या आग्रहावरून स्वर्गातील पारिजात वृक्षाचे अपहरण करून आणून तो तिच्या बगीच्यात अशा प्रकारे रोवला की त्याची फुले मात्र रुक्मिणीच्या बगीच्यात पडतील. नंतर सिद्धेन्द्रयोगीने या पद्यावर एक नृत्य तयार करून ते गावातील लहान मुलांना शिकवले.

नृत्य अत्यन्त लोकप्रिय होअून ते गोवळकोंड्याचा सुलतान हसन तानासाहेब यांच्या दरबारात प्रस्तुत केले गेले. सुलतान इतका प्रसन्न झाला की त्याने कुचिपुडी हे गाव सिद्धेन्द्रयोगी त्याच्या नृत्यपथकाला दान देअून टाकले, परन्तु अशी अटही घातली की हे गाव या नृत्यशैलीचे केन्द्र बनावे. सिद्धेंद्रयोगीने आपल्या शिष्यांकडून असे वचन घेतले की, त्यांच्या घराण्याचा प्रत्येक पुरुष जीवनात कमीत कमी एकदा तरी सत्यभामेची भूमिका करील. प्रत्येक बालकाला दीक्षा देताना त्याच्या कमरेला एक घंटा बांधली जाते. या नृत्यप्रकाराला 'कुचिपुडी-नृत्य' असे नाव मिळाले.

प्रसिद्ध कुचिपुडि-गुरु वेम्पाटी चिन्न सत्यम् कुचिपुडीच्या दोन मुद्रांमधे

नेहमी घडते, त्याप्रमाणेच काळा-बरोबर कुचिपुडी-नृत्यातही परिवर्तन झाले व आज स्त्रियाही ते प्रस्तुत करतात.

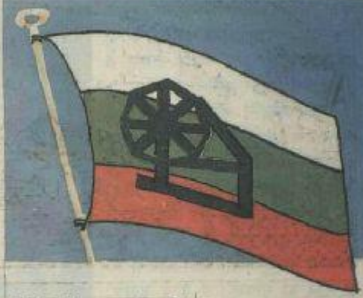

राजा व राधा रेड्डी

कृष्णा नदी जेथे बंगालच्या अुपसागराला मिळते, तेथे मच्छलीपट्टण किंवा मसुलीपट्टण हे दीर्घकाळ प्रसिद्ध असणारे बंदर आहे. 'द पेरिप्लस ऑफ द एरिथ्रियन सी' या अतिप्राचीन पुस्तकातही या बंदराचा अुल्लेख आहे. १६८० मधे येथे डच लोकांचा अड्डा होता परन्तु १७५० मधे फ्रेंचांनी ते ताब्यात घेतले व नअू वर्षांनंतर ते इंग्रजांनी त्यांच्यांकडून हिरावून घेतले. अशा प्रकारे मच्छलीपट्टण हे इंग्रजांच्या ताब्यात जाणाऱ्या सुरुवातीच्या बंदरांपैकी एक होय. १८६४ मधे येथे एक भयानक वादळ होअून सर्वत्र हाहाकार झाला. तेंव्हापासून मच्छलीपट्टणचे समुद्री महत्व कमी झाले. आता तेथे केवळ एक छोटेसे बन्दर असून कृष्णा जिल्ह्याचे मुख्यालय आहे.

स्वातन्त्र्य संग्रामात मच्छलीपट्टणने अुत्तम भूमिका बजावली. स्वातंत्र्य-सेनानी गडिचर्ला

हरिसर्वोत्तमराव यांनी देशभक्त तरूणांना औद्योगिक तन्त्रशिक्षण देण्यासाठी व स्वदेशी आन्दोलन वाढवण्यासाठी येथे आन्ध्र जातीय कलाशालेची स्थापना केली. तिरंगी झेंड्याची रचना करणारे पिंगली वेंकय्या हे येथीलच नागरिक होते. त्यांनी बनवलेला झेंडा पुढे स्वतन्त्र भारताच्या राष्ट्रध्वजाचा आधार बनला. ज्येष्ठ कांग्रेस नेता श्री. पट्टाभी सीतारामय्या हे ही मच्छलीपट्टणचेच नागरीक होते.

पिंगलि वेंकय्या रचित तिरंगी कॉंग्रेस झेंडा

कपड्यावर केल्या जाणाऱ्या प्रसिद्ध कलमकारी चित्रकलेचे केन्द्रही मच्छलीपट्टण येथेच असून या कलेची परंपरा सातव्या शतका इतकी जुनी असल्याचे सांगण्यात येते. यात आकर्षक पौराणिक दृश्ये कलमाच्या आधाराने कपड्यावर अंकित केली जात असत. यामुळे कलेचे नाव 'कलमकारी' असे पडले. आज लाकडी साच्यांच्या आधारे ही चित्रे छापली जातात.

मनोहरचा नवस

मनोहर हा तरुण शिवपुरमधे रहात असे. नाव बुडून झालेल्या अपघातात त्याचे आईवडील त्याच्या लहानपणीच मरून गेले. त्याच्या आजीने पालनपोषण करून त्याला वाढवले. मनोहरला शिक्षणात मुळीच गोडी नसल्यामुळे त्याचे फारसे शिक्षणही झाले नव्हते. मेहनतीची कामे त्याला मुळीच आवडत नसत. आजी वाढेल ते जेवायचे आणि कोपऱ्यातल्या खाटेवर लोळत पडायचे हाच त्याचा उद्योग झाला होता. आजीला वाटे की, नातू थोडा मोठा झाल्यावर एकाद्या धनिकाकडे नोकरी करेल. आता तो अठरा वर्षांचा झाला, तरी आळशीपण त्याची पाठ सोडेना.

वय वाढू लागले तसतशी आजीची दृष्टी कमी होऊ लागली. पहिल्यासारखा ती चरखा चालवू शकेना. प्राप्ती कमी झाली. आता काय खायचे? कसे खायचे? आजीची ही वाईट परिस्थिती पाहून गावकरी मनोहरला खूप रागावले.

कष्ट न करता पैसे मिळवायचे कोणकोणते मार्ग आहेत, याचा मनोहर विचार करू लागला. शेवटी त्याला वाटले की, तसा 'चोरी' हाच एकमेव मार्ग आहे. मग त्याने चोरी करायची एक योजना आखली. परन्तु त्याला भीती वाटली की, आपण सापडलो तर 'आपली चामडीच लोळवली जाईल.' काय करावे याबद्दल खूप विचार केला त्याने. शेवटी त्याला आपली गावदेवी शांभवी हिची आठवण झाली.

एका रात्री लपतछपत तो देवळात गेला आसपास कोणी नाही, अशी खात्री करून तो देवीच्या मूर्तीजवळ गेला. तिच्या नाकातली नथ काढताना त्याचे हात कापू लागले. त्याने देवीला भक्तीपूर्वक नमस्कार करून म्हटले, ''दुसरा काहीच मार्ग न उरल्यानं आजीसाठी

निनाद डफळे

मी चोरी करत आहे दया कर माझ्यावर देवी! मला कोणी पकडू नये! ही नथ विकून जे पैसे मिळतील, त्याचा अर्धा भाग मी तुझ्या हुंडीत टाकीन.''

प्रार्थना केल्यावर मनोहरला धीर आला. नथ काढून त्याने आपल्या खिशात टाकली आणि तो देवळाबाहेर पडला.

नथ चोरीला गेल्याची बातमी दुसऱ्या दिवशी गावभर पसरली चोराला पकडण्या साठी ते सर्वत्र चौकश्या करू लागले.

धाडस करून मनोहरने चोरी तर केली, पण तेंव्हापासून तो फार अशान्त राहू लागला. गावची कोणी व्यक्ती त्याच्याकडे पाहू लागली किंवा कोणी दुरून त्याला ओरडून हाक मारली तरी त्याचे हृदय धडधडू लागे.

एक आठवडा असाच गेला. आपल्यावर कोणाचाच संशय नाहीय असे त्याच्या लक्षात आले. गावकरीही आता गप्प झाले होते. कसल्या चौकश्याही चालू नव्हत्या. आता तर आपल्याबाबत कोणाच्या मनात किन्तु नसल्याची त्याची खात्रीच झाली. नथ कशी विकावी याबद्दल तो आता विचार करू लागला.

तिसऱ्या दिवशी तो गावच्या शंभूच्या दुकानात गेला. इकडच्या- तिकडच्या गप्पा मारून तो दुकानदाराला म्हणाला, ''शंभू, मी आपला अुगीच विचारतोय हं! गैरसमज नको करून घेअू. पण तू कधी चोरीचा माल खरेदी केला आहेस?''

हे ऐकल्याबरोबर समोरची हातोडी जोराने ऐरणीवर मारत शंभू म्हणाला, ''असलं नीच काम शेजारगावचा रमिया करत असतो. तो चोरीचं सोनंच काय, पण स्वस्तात मिळणाऱ्या लाकडी वस्तूही खरेदी करतो. नालायक कुठचा!'' खूप चिडला होता शंभू !

त्याच्या बोलण्यावर हसत मनोहर म्हणाला, ''मी आपली अुगीच चेष्टा केली. देवीची नथ ज्यानं चोरलीय, तो येअून ती तुझ्याकडे स्वस्तात विकू लागला, तर खरेदी नाही करणार तू ?''

आपले कान पकडून, ''अरे, खरीदणं तर दूरच, पण मी अगोदर त्याला पकडून या हातोडीनं असा पिटून काढीन, की ज्याचं नाव ते! नंतर त्याला पोलिसाच्या हवाली करीन. शंभू काय कोणी असा-तसा माणूस आहे होय? पुन्हा कधी माझ्याकडे येअून असलं काही बोललास, तर तुझीही चांगली खबर

घेईन मी! समजलं?'' हातोडी एका कोपऱ्यात भिरकावत तो म्हणाला.

त्याचे अवसान पाहून मनोहर घाबरला अन् 'तत पप' करत म्हणाला, ''अरे ही चेष्टा आहे असं अगोदरच म्हणालो ना मी? तुझा प्रामाणिकपणा कोणाला ठाअूक नाही का?'' आणि मनोहर तेथून अुठून हळुहळु निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी देवीची नथ विकण्यासाठी मनोहर रमियाकडे निघाला. वाटेत त्याला वीर नावाचा एक पोलीस भेटला. त्याने मनोहरला थांबायला सांगितले. मनोहरला वाटले की, आता नक्कीच आपली चोरी पकडली गेलीय! पण खिशातून चिरूट काढत वीरने त्याला काडेपेटी विचारली.

मनोहरच्या जिवात जीव आला. तो म्हणाला, ''मी धूम्रपान करत नसल्यामुळे काडेपेटी जवळ बाळगत नाही.'' वीरही ते ऐकून आपल्या वाटेने निघून गेला.

मनोहर रमियाच्या गावात पोचला. तो कुठे रहातो हे कुणाला तरी विचारावे असा विचार मनोहरच्या मनात आला. इतक्यात पोलीस शिपाई दोन माणसांना हातकड्या घालून घेअून जात असलेले त्याला दिसले.

रस्त्याने जाणाऱ्या एकाकडे मनोहरने त्या दोघांविषयी विचारले, तेंव्हा तो म्हणाला, ''तो दाट मिश्यावाला रमिया असून दुसऱ्याचं नाव मात्र मला माहीत नाही. चोरीचा माल खरीदल्याबद्दल रमियाला अन् विकण्याबद्दल त्या दुसऱ्या माणसाला पोलिसांनी कैद केलंय.''

हे ऐकताच मनोहरचे धाबे दणाणले!

खिशातली नथ त्याला फार जड भासू लागली. 'चोरी करणं' किती भयानक असते हे आता तो समजून चुकला!

तावडतोब तो आपल्या गावी परत आला. देवीच्या मूर्ती समोर लोळण घेत तो म्हणाला, ''चोरी करून मी मोठंच पाप केलंय माते! क्षमा कर मला!'' अन् नथ त्याने पुन्हा देवीच्या नाकात अडकवली.

आता मनोहरचे मन शान्त झाले. रात्री आरामात झोपला असताना अचानक त्याच्या मनात आले - आपण तर देवीला वचन दिले होते की आपली चोरी पकडली गेली नाही तर नथ विकून येणाऱ्या किंमतीची अर्धी रक्कम आपण हुंडीत टाकू! देवीची कृपा होती म्हणूनच आपण पकडले गेलो नाही. आपल्याला पश्चात्ताप होअून आपण नथ परत

केली खरी, पण नवस बोलल्याप्रमाणे नथीच्या किंमतीच्या अर्धी रक्कम हुंडीत टाकायला हवीच ना!

खूप विचार करून दुसऱ्या दिवशी मनोहरने स्वतःच ठरवले की, "नथ विकू शकलो नाही ही आपलीच असमर्थता आहे; त्याच्याशी देवीचा काहीच संबंध नाही. नथ जरी मी देवीला परत केली असली, तरी बोलल्या नवसाप्रमाणे अर्धी रक्कम हुंडीत टाकणं हे आपलं कर्तव्य आहे."

नवस फेडायचा, तर आपल्याला मेहनत करायला हवी. आता त्याने, निश्चय केला की, आपण मेहनत करून पैसे कमवू आणि नवस फेडूच. तो गावच्या एका मुख्य शेतकऱ्याला भेटून म्हणाला, "काका, मला एकादी नोकरी द्या ना. माझ्याबद्दल आपल्या कानी कसली तक्रार नाही येणार!"

मनोहरच्या आळशीपणाबद्दल माहिती असणाऱ्या त्या बड्या शेतकऱ्याचा मनोहरच्या बोलण्यावर प्रथम विश्वासच बसेना! पण त्याने जेंव्हा त्याचे पाय धरले, अजिजी केली, तेंव्हा त्याला पाझर फुटला. रहाट ओढून शेताला पाणी द्यायचे काम त्याने मनोहरला दिले. आपल्या नातवाच्या स्वभावात फरक पडलेला पाहून त्याच्या आजीला फार आनन्द झाला. शेतकरीही त्याची काम करायची पद्धत, कष्ट करायची तयारी पाहून खूश झाला.

ओळीने तीन महिने काम केल्यावर शेतकऱ्याने जे पैसे दिले, त्यातले निम्मे मनोहरने देवीच्या मन्दिरातल्या हुंडीत टाकले, आणि आपला नवस फेडला.

आणखी एक महिन्यानन्तर शेतकरी मनोहरला म्हणाला, "आता मला कळलं की तू चांगला मेहनती तरुण आहेस, तू आळस झटकून टाकला आहेस. आता तुला रहाटाचं पाणी ओढायची गरज नाही. मी तुला माझा खास नोकर बनवत आहे. या महिन्यापासून तुझा पगारही दुप्पट करत आहे."

मनोहर फारच खूश झाला. आळस गेला, चोर बनायची गरज उरली नाही. शेतकरी त्याच्या स्वभावाची खूप तारीफ करू लागला होता. त्याला वाटले की आपल्यावर ही देवीची कृपाच आहे. मनातल्या मनात त्याने देवीला कृतज्ञता दर्शवली आणि भक्तिपूर्वक तिला नमस्कार केला.

सोनेरी क्षण

१३ जगात हे कोठे आढळेल?

१.... सहाशेपेक्षा अधिक भित्ति चित्रांनी भरलेले लेणे?
या लेण्यांमधे 'हॉल ऑफ बुल्स' (वृषभ मंडप) नावाचा फार प्रमुख असा अद्भुत भाग आहे.

२. ... नऊ मजले असणारा हा स्तंभ रजपूत शासक राणा सांगा याने १४४० मधे बांधला आहे.
विजयस्तम्भ या नावाने विख्यात असणाऱ्या या स्तंभाची उंची ३६ मीटर आहे.

३. ... आफ्रिकेत बर्फाने झाकलेला पर्वत?
विषुववृत्तीय उष्ण भागात असूनही याचे शिखर बर्फाच्छादित असते.

४. .... जिराफी स्त्रिया?
पडापुंग जातीच्या या स्त्रिया उंच मान हे सौन्दर्यलक्षण मानतात. या वयाच्या तिसऱ्या वर्षापासूनच गळ्यात तांब्याची कंकणे घालतात. वय वाढते तशी या कंकणांची संख्याही वाढत जाते. या कंकणांमुळे मान लांब होत जाते.

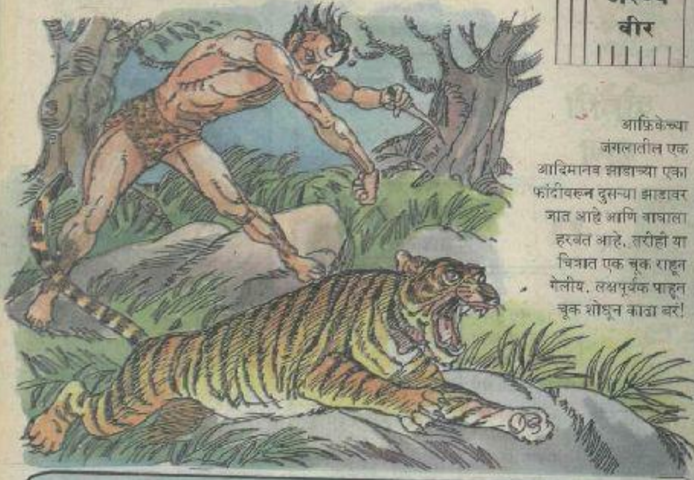

५. .....हे पुस्तकालय एकूण ८६० कि.मि. लांबीच्या कपाटांनी भरलेले आहे. यात जवळजवळ दोन कोटी पुस्तके आहेत.
पुस्तकालय तीन इमारती मिळून बनलेले आहे. या 'लायब्ररी ऑफ कॉंग्रेस' मधे ४० लाख नकाशे, १० लाख छायाचित्रे अन् १३ लाख ऑडियो रेकॉर्ड्स् आहेत

चित्रकोडे

अरण्य वीर

आफ्रिकेच्या जंगलातील एक आदिमानव झाडाच्या एका फांदीवरून दुसऱ्या झाडावर जात आहे आणि वाघाला हरवत आहे. तरीही या चित्रात एक चूक राहून गेलीय. लक्षपूर्वक पाहून चूक शोधून काढा बरं!

चित्र कोडे

इथे नऊ देशांची नावे अन् त्यांचे नकाशे दिले आहेत. पण नावे आणि नकाशे बरोबर समोरासमोर नाहीत. जोड्या बरोबर लावू शकाल?

गमतीचे प्रश्न

१. माझ्याजवळच्या दोन नाण्यांची एकूण किंमत ५५ पैसे आहे. पण दोनांतले एक पन्नास पैशांचे नव्हे. मग ती दोन नाणी कोणती?

२. पोपट विकणाऱ्याने म्हटले, "हा पोपट तुमच्या प्रत्येक बोलण्याचा पुनरुच्चार करील.' त्यावर विश्वास ठेवून एका माणसाने एक पोपट खरीदला. आणि त्याने त्याला शिकवायचा खूप प्रयत्न केला. विकणाराने खोटे तर सांगितले नव्हते. मग असे का घडले? तुम्ही सांगू शकाल?

३. राजदाम्पत्याला तीन कन्या आहेत. प्रत्येकीला एक भाऊही आहे. मग या कुटुम्बातील लोकांची एकूण संख्या किती?

४. ग्रीनलॅण्डचा शोध लागण्यापूर्वी कोणते बेट सर्वात मोठे होते?

५. सिनेमा दाखवायला आपल्या एकेका मित्राला दोनदा घेऊन जाणे आणि दोघांना एकाच वेळी घेऊन जाणे - यात कमी खर्चाचे कोणते?

६. एका पेटीत पाच सफरचन्दे आहेत. पाच मुलींना ती सारखी वाटायची आहेत. पण एक सफरचंद पेटीतच राहील. हे कसे शक्य होईल?

७. खरे बोलणाऱ्यांची आणि खोटे बोलणाऱ्यांची बैठक चालू आहे. तेथे एक माणूस तुम्हाला म्हणतो की, "आत्ताच एक मुलगी सांगत होती की, मी अगदी खोटी आहे." तो माणूस खोटा आहे, की खरा ?

८. सैन्यात सर्वात मोठे 'बूट्स' कोणाला मिळतात ?

करून पहा

आवश्यक साहित्य

रिकामी बाटली, अंड्याचे कवच, डिंक, रंग.

बनवण्याची पद्धत

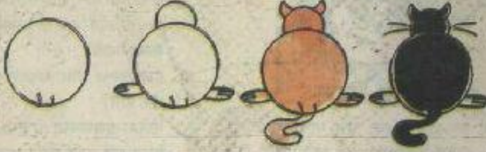
अ) अंड्याचे कवच साबणाच्या पाण्याने स्वच्छ करा.

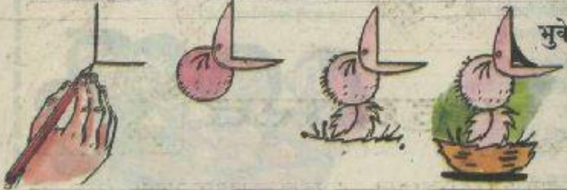
आ) त्याचे लहान-लहान तुकडे करा.

इ) एकेक तुकडा डिंकाने बाटलीवर चिकटवा.

ई) कवचाचे तुकडे चमकदार रंगांनी रंगवा. सुंदर फुलदाणी तयार.

गंमतीदार प्रश्न

सोनेरी क्षण - १२ ची अुत्तरे

जगात कुठे?

१. द. अमेरिकेच्या पलिकडील डालपगोस बेटात.
२. व्हॅटिकन सिटी.
३. पेरू व बोलिव्हियाच्या सरहद्दीवर टिटिकाका सरोवर आहे.
४. ऑस्ट्रेलियाच्या सिडने बंदरावरून जाअून हा पुल पार करता येतो.
५. राजस्थानचे देषनाक

गोष्टीचे कोडे

रॉबिन्सन कपडे अुतरवून पाण्यात शिरला होता. बिस्किटे ठेवायला खिसा कसा असणार?

गंमतीचे प्रश्न

१. हत्तीवर माहूतही बसलेला असताना.
२. तराजूचा काटा बिघडला असेल तेंव्हा.
३. आकडे इंग्रजीत काढून पान अुलट फिरवले म्हणजे.
४. सापाला पापण्या नसतात तो डोळे बन्द करूच शकणार नाही.
५. दोन हत्ती असतील तेंव्हा.
६. घड्याळ
७. बाटली
८. हे खरे नाही. सैनिकाला एकच हात अुरला आहे. तेंव्हा म्यानातून तलवार काढून तो आपला दुसरा हात कापू शकणार नाही.

पांडवांनी सिन्धुराजाला पराजित करून परत पाठवले. नंतर ते काम्यकवनात रहात असताना मार्कंडेय तेथे आले. वनवासात आपल्याला कसा त्रास झाला, काय काय संकटे गुदरली इत्यादी वर्णन धर्मराजाने त्यांना सांगितले. त्याबरोबरच दुःखी आवाजात हेही सांगितले की, बिचाऱ्या द्रौपदीलाही फार कष्ट सहन करावे लागत आहेत. नंतर धर्मराजाने मार्कंडेयांना विचारले, "महात्मन्, एकाद्या पतिव्रता स्त्रीने यापूर्वी कधी अशा संकटांना तोंड दिले होते काय?"

अुत्तरादाखल मार्कंडेयांनी त्या सर्वांना सावित्रीची गोष्ट सांगितली. ती अशी - मद्रदेशचा शासक होता अश्वपती. तो मोठा धर्मात्मा असून अपत्यहीन होता. कठोर नियमांचे पालन करून तो सावित्रीदेवीची अुपासना करत असे, होम-हवन करत असे. शेवटी एकदा कुंडातून देवी सावित्री प्रकट होअून त्याला विचारू लागली, "राजा, तुला काय हवंय?" दोन्ही हात जोडत त्याने निवेदन केले, "हे देवी, मला वंश रक्षणासाठी पुत्र हवा."

"तू असा वर मागणार, हे मला ठाअूक असल्याने मी अगोदरच ब्रह्मदेवांना याबद्दल विचारले होते. त्यांनी तुला एका कन्येचंच वरदान द्यायला मला अनुमति दिलीय. तेंव्हा इतकाच वर मान्य करून संतोष मान." इतके बोलून देवी अंतर्धान पावली.

तपस्या संपवून अश्वपती राजधानीत परत आला. आणि नेहमीप्रमाणे राज्यकारभार पाहू लागला. त्याची पत्नी मालती गर्भवती होअून तिने एका सुन्दरशा कन्येला जन्म दिला. तिचे नाव ठेवण्यात आले - सावित्री.

सावित्री खूप लाडाकोडात वाढली. दिवसेंदिवस तिचे सौन्दर्य जास्तजास्त निखरू लागले. पहाणारांना ती कोणी देवीच वाटे,

खुद्द सावित्री-देवीनेच मानवरूप धारण केल्यासारखे वाटे. एक दिवस पिता अश्वपती तिला म्हणाला, ''पुत्री, आता तू अुपवर झाली आहेस. कोणी राजकुमार अजून तुला मागणी घालायला का येत नाहीत, हे कळत नाहीय मला. तेव्हा आता माझी अशी इच्छा आहे, की तू स्वतःच एकाद्या वराची निवड कर. त्याच्याशी तुझा विवाह करून देअून मी कर्तव्यमुक्त होईन.''

सावित्री वरसंशोधनात मग्न असताना महामुनी नारद एकदा अश्वपतीकडे येअून त्रिलोकातल्या वार्ता सांगू लागले. त्याचवेळी वरसंशोधन यात्रा संपवून सावित्री परत आली. पित्याला व नारदाला प्रणाम करून ती त्यांच्या सम्मुख अुभी राहिली. नारदाने अश्वपतीला विचारले, ''राजा, तुझी ही कन्या आत्ता कुठून परत आलीय? आपल्या तरुण कन्येचा विवाह तू अजून का करून दिला नाहीस?''

''मुनिवर, त्यासाठीच - योग्य वर निवडण्यासाठीच - मी हिला पाठवले होते. ती त्यात सफल झाली की नाही, हेच आता तिला विचारायचे आहे.'' असे म्हणून अश्वपतीने सावित्रीला विचारले, ''बाळे, तू ज्या कार्यासाठी गेली होतीस, ते सफल झाले की नाही?''

सावित्री पित्याला सांगू लागली, ''राजा द्युमत्सेन यांनी दीर्घकालपर्यन्त साल्वदेशचं राज्य संभाळलं. वृद्धावस्थेत त्यांना एक पुत्र झाला. आणि दुर्भाग्यवश ते स्वतः अंध झाले. या गोष्टीचा लाभ घेअून पूर्वी त्यांच्या हातून पराजित झालेल्या राजांनी राज्य त्यांच्याकडून हिरावून घेतले. सध्या वृद्ध राजा आपली पत्नी व पुत्रासह अरण्यात राहून तपस्या करत असतात. बाल्यकालापासूनच त्यांचे पुत्र आश्रमात मुनिकुमारासारखे वाढले. त्यांच्या स्वभावात क्रूरबुद्धी अगदी नावापुरतीही नाहीय. सत्यवचनी आहेत ते. त्यांचे नाव आहे - सत्यवान. या सत्यवाननाच मी पति म्हणून पसन्त केलंय, तात!''

हे ऐकताच दीर्घ निश्वास सोडत नारद म्हणाले, ''हे तर फार अमंगल घडलं राजा! सावित्रीने अज्ञानामुळेच त्या तरुणाची निवड केलीय.''

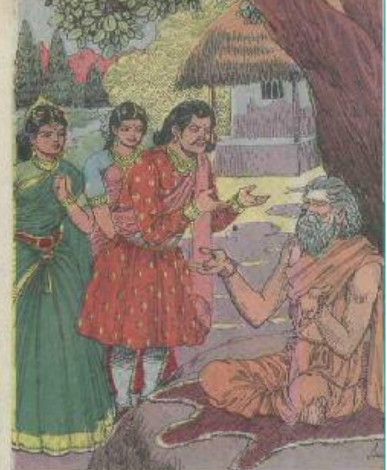
घाबरून अश्वपतीने विचारले, ''मुनिवर, आपणाला माहीत नाही, असं या पृथ्वीतलावर काही नाहीच! तो सत्यवान कशा प्रकारचा तरुण आहे? रूप, गुण आणि शीलाने कसा आहे तो?''

नारद म्हणाला, ''राजा द्युमत्सेन प्रमाणेच त्याचा हा पुत्रही मोठा सत्यव्रती आहे. तो अश्वांची चित्रे फार सुरेख काढतो, म्हणून त्याला 'चित्राश्वी' असेही म्हणतात. अश्विनी कुमारांसारखा तो अतिशय सुन्दर आहे, सर्वगुणसंपन्न आहे. पण तो अल्पायुषी आहे. आजपासून बरोबर एक वर्षानं त्याचं आयुष्य संपणार आहे. मृत्युलोकाचा पाहुणा बनणार आहे तो!''

नारदाच्या या सांगण्याने चिन्तित झालेला अश्वपती सावित्रीला अुद्देशून म्हणाला, ''बाळे, या अल्पायुषी तरुणाला सोडून तू आणखी कुणाची तरी निवड कर.''

''मी काया, वाचा, मनाने एकदा कुणाला तरी आपला पती म्हणून निवडला आहे. आता तो अल्पायुषी असो, वा दीर्घायुषी; सज्जन असो वा दुर्जन; शिष्ट असो वा दुष्ट, तोच शाश्वत रूपाने माझा पती असेल. दुसऱ्या कोणाला निवडण्याचा प्रश्नच येत नाही! सत्यवान सोडून अन्य कोणाशी मी कदापि विवाह करणार नाही. आपण त्यांच्याशीच माझा विवाह करून द्यावा.'' सावित्री दृढपणे बोलली.

नारदानेही अश्वपतीला म्हटले, ''राजा, तुझ्या कन्येचा निश्चय दृढ आहे, अटळ आहे. तिचं मत बदलणं तुला शक्य होणार नाही. खरे पहाता, आज या पृथ्वीतलावर सत्यवानच्या बरोबरीचा दुसरा कोणी राजकुमार नाहीच. सावित्रीचा विवाह त्याच्याशीच करून दे. तिचं सुकृत चांगलं असेल, तर कदाचित सत्यवानला दीर्घायुष्य लाभेलही. शुभमस्तु!'' आशिर्वाद देअून नारद स्वर्गाकडे निघून गेले.

नारदाने सांगितल्याप्रमाणे अश्वपतीने आपली कन्या सावित्री हिचा विवाह सत्यवानशी करायचे ठरवले आणि तो सपरिवार द्युमत्सेनच्या आश्रमात गेला.

वृद्ध व अन्ध द्युमत्सेन वडाच्या झाडाखाली बसलेला होता. त्याच्याजवळ जाअून अश्वपती म्हणाला, ''आपला पुत्र सत्यवान याच्याशी माझी कन्या सावित्री हिचा विवाह करून देण्यासाठी मी इथे आलो आहे. आपण तिचा स्नुषा म्हणून स्वीकार करावा.''

''राजा, आम्ही आपलं राज्य घालवून या अरण्यात जीवन व्यतीत करत आहोत. आपली कन्या सुकुमार आहे. इथले कष्ट ती सहन करू शकेल?'' द्युमत्सेनने संशय व्यक्त केला.

''सुख-दुःख मानवाअधीन नसतात हे सत्य माझी कन्या जाणते. सर्व विचार करूनच

आम्ही इथे आलो आहोत. आपला पुत्र आणि माझी कन्या यांची जोडी सर्वप्रकारे अनुरूपच ठरेल. तेंव्हा आपण या विवाहाला कृपा करून आपली संमती द्या.'' अश्वपती विनयपूर्वक बोलला.

द्युमत्सेन या आश्वासनाने संतष्ट झाला. त्याने आश्रमातल्या सर्व मुनींना निमन्त्रित केले आणि एका शुभमुहूर्तावर सर्वांच्या अुपस्थितीत सत्यवान-सावित्री यांचा विवाह पार पडला. अश्वपती आपल्या परिवारासह राजधानीकडे निघून गेला.

पिता निघून गेल्याबरोबर सावित्रीने आपली रेशमी वस्त्रे आणि आभूषणे अुतरवून ठेवली व पतीप्रमाणेच तीही वल्कले नेसू लागली आणि सासूसासऱ्यांच्या सेवेत मग्न झाली. साध्या जीवनाची तिची आवडही वाढू लागली.

परन्तु हे सर्व करत असताना ती मुकाट्याने पतीच्या आयुष्याचे दिवसही मोजत राहिली. पतीच्या आयुष्याचे अुर्वरित दिवस कमीकमी होत चालल्याची तिला पूर्ण जाणीव होती. नारदाच्या सांगीप्रमाणे जेंव्हा त्याच्या आयुष्याचे चारच दिवस अुरले तेंव्हा तिने त्रिरात्री अुपासाचे व्रत सुरू केले.

''मुली, तू तर तशीही नाजुक आहेस, अन् आता आणखी हे व्रत कशाला? तुला हे व्रत सोडून द्यायलाही मी सांगू शकत नाहीय.'' द्युमत्सेन सावित्रीला म्हणाला.

''दृढ निश्चय असला म्हणजे पुरे! तो असला की, कितीही कठीण कार्य निर्विघ्नपणे पूर्ण होअू शकतं. दृढनिश्चयानं सुरू केलेलं हे व्रत मी मोडू शकणार नाही मामंजी!'' सावित्री नम्रपणे बोलली.

तिला आपल्या अुपासाची मुळीच चिन्ता नव्हती. आपल्या पतीला लवकरच काळ हिरावून घेणार असल्याची चिन्ता मात्र तिचे मन पोखरत होती. तीन्ही रात्री पार पडल्या. नारदाच्या म्हणण्यानुसार आता शेवटचा दिवस होता.

त्या दिवशी सकाळीच सावित्रीने अग्नि प्रज्वलित केला. होम करून सासूसासऱ्याच्या पावलांना स्पर्श करून नमस्कार केला; त्यांच्याकडून 'अखंड सौभाग्यवती भव' असा आशिर्वाद घेतला आणि येणाऱ्या संकटाचा विचार करत मौन बसून राहिली.

''मुली, तुझं व्रत तर पूर्ण झालं. आता अुपास सोडल्याशिवाय गप्प बसून का राहिली आहेस?'' सासूसासऱ्यांनी तिला विचारले.

''या व्रताची सांगता सूर्यास्तानन्तरच करायची असते.'' सावित्रीने त्यांना माहिती दिली.

नेहमीप्रमाणे फळे-फुले व समिधा आणायला जाण्यासाठी सत्यवानने आपली कुऱ्हाड खांद्यावर घेतली अन् तो अरण्यात जायला निघणार इतक्यात सावित्री त्याला म्हणाली, ''मीही आज तुमच्याबरोबर येते. आज तुम्हाला सोडून रहावंसं वाटत नाहीय मला.''

''वेडी! जंगल कसं असतं हे माहीत नाहीय तुला. तिथे वाटभर खडे, दगड, काटे-कुटे असतात. याशिवाय गेले तीन दिवस तू अुपास केला आहेस. चालण्याफिरण्याची शक्तीही नसेल तुझ्या पायात.'' सत्यवान म्हणाला.

''पण अुपासामुळे मला थोडाही अशक्तपणा जाणवत नाहीय. आजच तुमच्याबरोबर जंगलात जावंसं मला का वाटतंय हेही कळत नाहीय. पण माझी विनन्ती अमान्य करू नका नं!'' सावित्री जरा अर्जीजीने म्हणाली.

''बरं तर, चल. पण माझ्या आईबाबांनी परवानगी दिली तरच चल हं!''

सावित्रीने आपली इच्छा सासऱ्यासमोर व्यक्त करत म्हटले, ''मला इथे येअून एक वर्ष झालंय. एकदा भोवतालंच अरण्य बघायची इच्छा राहूनच गेलीय. आज मला त्यांच्याबरोबर जायची परवानगी द्या ना!''

आजपर्यन्त सावित्रीने त्यांच्याकडे काहीच मागितले नव्हते. त्यामुळे द्युमत्सेनला तिची ही मागणी नाकारता येणे शक्य झाले नाही.

सावित्री मनातून चिन्तित असली तरी सासू सासऱ्यांनी परवानगी दिल्याचा वरकरणी आनन्द दर्शवत ती सत्यवान बरोबर जंगलात

गेली. अरण्यातले सौन्दर्य व शोभा दाखवत सत्यवान बरोबर चालत असला, तरी सावित्रीला मनातून खात्री वाटत होती की, आत्ता आपला पती मृत्यूला सामोरा जाण्यासाठीच स्वत: पुढे चालत आहे.

फळाफुलांनी सत्यवानने टोपली भरली आणि आता तो लाकडे तोडू लागला. थोड्याच वेळात थकवा जाणवू लागून तो घामाने भिजून गेला. कुऱ्हाड खाली टाकून तो सावित्रीला म्हणाला, ''माझं मस्तक फुटून जाणारसं वाटत आहे. शरीर थरथरायला लागलं आहे. मला अुभंही रहावत नाहीय. थोडा वेळ झोपतो मी!''

सावित्रीने खाली बसून सत्यवानचे मस्तक आपल्या मांडीवर घेतले. आणि त्याला जरा वेळ झोपू दिले. थोड्या वेळातच त्याच्याजवळ

तिला एक आकार दिसला. ती व्यक्ती काळी असून डोळे लाल होते. तिने निळी वस्त्रे परिधान केलेली होती; हातात पाश असून रूप भयानक होते. ती व्यक्ती पहाताच सावित्रीने सत्यवानचे मस्तक अुचलून त्याला खाली जमिनीवर नीट ठेवले. स्वतः अुभी राहून तिने त्या व्यक्तीला विनयाने वाकून नमस्कार केला आणि विचारले, ''कोण आहात आपण? कशासाठी आला आहात इथे?''

''देवी मी यम आहे. तू पतिव्रता असल्यामुळेच मला प्रत्यक्ष पाहू शकलीस. सत्यवानचे आयुष्य संपल्यामुळे अन् तो धर्मात्मा असल्याने दूतांना न पाठवता मी स्वतःच त्याला घेअून जायला आलो आहे.'' असे म्हणत यमराजाने आपला पाश फेकला आणि त्याच्या साह्याने सत्यवानच्या शरीरातून अंगुष्ठमात्र प्राण बाहेर काढला. तो घेअून यम दक्षिणेकडे जाअू लागला.

पतीचे शरीर एका ठिकाणी सुरक्षित ठेवून सावित्रीही यमापाठोपाठ जाअू लागली. त्याने तिला परत जायला सांगितले, पण सावित्रीने स्पष्ट शब्दात सांगितले की, 'माझे पती जिथे जिथे जातील, तिथे तिथे मीही त्यांच्या बरोबर जाईन. तो माझा धर्मच आहे.''

संतुष्ट होअून यम सावित्रीला म्हणाला, ''वर देतो मी तुला. पतीचे प्राण वगळून दुसरं काहीही माग माझ्याकडे.''

''माझे सासरे वृद्ध अन् आंधळे आहेत. त्यांना शक्ती अन् दृष्टी प्रदान करा.'' यमाने ते मान्य केले. तरीही सावित्री त्याच्या मागेमागे जातच राहिली. तिला थांबवण्यासाठी यमाने आणखी एक वर देअू केला. सावित्रीने या वराद्वारे सासऱ्याला पुन्हा राज्य प्राप्ती मागितली. हा वरही यमाने कबूल केला. तरीही सावित्रीने यमाची पाठ सोडली

नाही. यमाने आता तिसरा वर देअू केला.

सावित्रीने यावेळी असा वर मागितला की, 'पिता अश्वपती याला शंभर पुत्र प्राप्त व्हावेत.' यमाने होकार दिला. पण यानन्तर ही सावित्री परत फिरायचे नाव घेत नाही असे दिसल्यावर आणखी एक वर देअून तरी ती थांबेल, या आशेने यमाने चौथा वरही देअू केला. सावित्रीने चतुरपणे यावेळी असा वर मागितला की, ''माझ्या आणि पतीच्या वंशाची वृद्धी होअून आपल्याला शंभर पुत्र व्हावेत.'' अनवधानाने यमाने तेही मान्य केले, आणि तिने आता तरी परत जावे, असे सुचवले. ''तर मग यासाठी माझ्या पतीचे प्राण परत करा.'' सावित्री पटकन् म्हणाली. दुसरा मार्गच न अुरल्याचे पाहून, वर परत घेणे अशक्य असल्यामुळे यमाला सावित्रीची मागणी पुरी करावी लागली. आता सावित्री परत येअून सत्यवानाचे मस्तक पुन्हा मांडीवर घेअून बसून राहिली. थोड्याच वेळात त्याने डोळे अुघडत तिला विचारले, ''मी खूप वेळ झोपलो, होय ना? स्वप्नात मला एक काळा माणूस खूप दूर घेअून गेल्याचे दिसले.'' ''काय घडलं ते आता नंतर सांगेन. संध्याकाळ टळून अंधार पसरू लागला आहे अुठून चालू शकत असाल, तर अगोदर आपण आश्रमात जाअू.'' सावित्री म्हणाली.

तिने आधार देअून सत्यवानाला अुभे केले आणि हळूहळू चालत चांदण्याच्या प्रकाशात दोघे आश्रमात पोचले.

द्युमत्सेनला अकस्मात दृष्टी प्राप्त झालेली होती. अंधार पसरल्यामुळे त्याला आता पुत्र व सून यांची काळजी वाटू लागली होती. तो पत्नीसह त्यांना हाका मारत जंगलाकडे चालू लागला. इतक्यात ते दोघे येअून पोचलेच. तोपर्यन्त चिन्तेने सर्वजण त्यांच्या कुटीत जमले होते. घडलेली सारी हकिकत सावित्रीने सर्वांना सांगितली.

यमाचे वर व्यर्थ ठरले नाहीत. द्युमत्सेनला पुन्हा राज्यप्राप्ती झाली. अश्वपतीला शंभर पुत्र झाले आणि सत्यवान- सावित्रीलाही पुत्रप्राप्ती झाली.

मार्कण्डेयाने पांडवांना ही गोष्ट सांगून म्हटले, ''द्रौपदीच्या पातिव्रत्यामुळे तुमचे कष्टही असेच दूर होतील.'' आश्वासन देअून मार्कण्डेय तेथून निघून गेले.

"चान्दोबा" च्या बातम्या

निराळे नवे वर्ष

हिन्दुचा असा विश्वास आहे की 'विश्व' ही ब्रह्मदेवाची सृष्टी आहे. आपल्या पूर्वजांनी कालक्रमाचे चार भाग केले - कृत, त्रेता, द्वापर व कलियुग. असे मानले जाते कि कलियुगाच्या चौथ्या भागाची ५,०९७ वर्षे संपून गेली आणि ४,३२,००० वर्षांनंतर याही युगाचा अन्त होईल. एक अंदाज असा लावला जातो की या विश्वाच्या निर्मितीनन्तर १,९५५,८८५,०९७ वर्षे निघून गेली आहेत. आपल्या देशातील बऱ्याच प्रान्तांमधे एप्रिल ८ ला नव्या वर्षाची सुरुवात होते. यानन्तर बरोबर सहा दिवसांनी नन्तर १४ एप्रिलला बंगाल, आसाम, तमिळनाडु व केरळमधे नववर्ष सुरु होते.

एकान्त दिवस

इण्डोनेशियाच्या बाली द्वीपात हिन्दुंची संख्या अधिक आहे. तेथे दरवर्षी ९ एप्रिलला एकान्त दिवस साजरा केला जातो. त्या दिवशी कोणीही घराबाहेर पडत नाही. दिवे मालवून टाकतात, प्रवास करत नाहीत. कसलाही मनोरंजन कार्यक्रम केला - पाहिला जात नाही. केवळ खास परवानगी घेतलेली वाहनेच रस्त्यांवरून धावतात, साधारणपणे पर्यटकांच्या येण्या-जाण्यात गुंतलेल्या या द्वीपात वीस तास अगदी शान्तता पसरलेली असते.

सोन्याचे पोस्टाचे तिकीट

इण्डोनेशियाचे अध्यक्ष सुहार्तो यांची धर्मपत्नी एक वर्षापूर्वी दिवंगत झाली. एप्रिल २८ ला, त्यांच्या मृत्यु-दिवशी त्यांच्या सन्मानार्थ इण्डोनेशियाच्या डाक-विभागाने प्रत्येक किंमतीची डाक तिकिटे काढली. एकूण ३०,००० तिकिटेच काढली गेली. ही तिकिटे सोन्याची आहेत. तिकिटाची किंमत १९२ डॉलर आहे. (जवळजवळ चार हजार रुपये!) पहिल्या दिवसाच्या लिफाफ्यावर अध्यक्ष सुहार्तो यांची सही आहे.

जिगरी दोस्त

छेडीलाल आयोध्येचा निवासी, तर महमद मार्टिन जवळच्याच फैजाबादचा. पन्नास वर्षे दोघे बरोबरच हिंडत-फिरत राहिले. एकदा मार्टिन अचानकच आजारी पडला. त्याच्या मित्राला-छेडीलालला ही बातमी कळल्याबरोबर, ताबडतोब तो फैजाबादला निघाला. पण तिथे पोचता-पोचताच मार्टिन मरून गेला. मित्राचे मृत शरीर पाहून छेडीलालला दुःख सहन झाले नाही व तो बेशुध्द पडला. थोड्याच वेळात त्याचाही मृत्यु ओढवला. १२ एप्रिलला दोन्ही मित्रांच्या अन्त्यक्रिया निरनिराळ्या स्थानी झाली. दोन्ही शहरवासीयांना असे वाटते की, जिगरी दोस्तांची ही घटना हिन्दु-मुस्लिम ऐक्याचे ज्वलन्त अुदाहरण होय.

चांदोबा पुरवणी १०३

आपल्या देशाची सौन्दर्यस्थळ

पृथ्वीवरचा स्वर्ग - नीलगिरी

द. भारतातील पश्चिम घाटात नीलगिरी पर्वत विस्तारलेला आहे. या पर्वताच्या आसपासचा हिरवेपणा फारच सुखावह वाटतो. इथे जवळजवळ तीस प्रकारची जंगली फुले विकसत असतात 'नीलगिरी टाहर' म्हणवल्या जाणाऱ्या जंगली बकऱ्यांचे हे निवासस्थान होय. या जातीच्या बकऱ्या आता हजारभरच असतील. बारा वर्षांतून एकदाच विकसित होणाऱ्या निळ्या रंगाच्या 'कुरिंजी' फुलांनी जेंव्हा हा पर्वतप्रान्त आच्छादित होतो, तेंव्हाची शोभा वर्णनातीत असते. सांबर आणि चित्तेही

या जंगलात रहातात. 'बाल्सम' जातीचे तऱ्हेतऱ्हेचे वृक्षही येथे आहेत. त्याच्या फांद्या नेहमी शेवाळाने झाकलेल्या असतात. यांवर विविध रंगांची, तऱ्हेतऱ्हेची फुले फुलतात. नीलगिरी पर्वताची शोभा दर्शकांना आनन्द व आश्चर्यात बुडवते. त्यामुळेच असे म्हटले जाते की, 'नीलगिरी हा जमिनीवर अुतरलेला स्वर्गच आहे.

सूर्यवंशाचा मूळ पुरुष - ईक्ष्वाकु

भारतीय नागरिकत्वाची वृध्दी व त्याच्या संस्कृतीच्या सर्वतोमुखी विकासात सहाय्य देणाऱ्यांमधे इथले ऋषि-मुनि व राजे यांचे मोठे स्थान आहे. त्यांनी या क्षेत्रांमधे खूपच प्रयत्न केले. प्रत्येक भारतीयाला वसिष्ठ, विश्वामित्र आदि ऋषि ऐकून माहीत असतात. त्याप्रमाणे श्रीराम, जनक आदि राजेही ठाऊक असतात.

सिंहासन-परित्याग करून विश्वामित्र ऋषि बनले. जनकाने राजा असूनही, मानसिक रूपाने ऋषिसारखे जीवन व्यतीत केले. साहसी, वीर, शासन-दक्ष, त्यागी व जाति-निर्माता इ. गुणांवरून आपले कित्येक राजे ओळखले जातात. आदर्श राजांमधील अग्रगण्य राजा म्हणजे श्रीराम. त्याचा आदर्शपूर्ण शासनकाल 'रामराज्य' नावाने सुविख्यात आहे. शेकडो वर्षांपासून प्रजेच्या मनात त्याच्याबद्धल श्रध्दा आहे.

श्रीराम ईश्वाकु-वंशातला सर्वश्रेष्ठ राजा मानला जातो. तो सूर्यवंशीय होता. सूर्यवंशाचा मूळ पुरुष होता ईक्ष्वाकु. ईक्ष्वाकुचे पिता होते वैवस्वतमनु. मातेचे नाव होते श्रध्दादेवी. वैवस्वत या शब्दाचा अर्थ आहे - भगवान सूर्याचा पुत्र.

ईक्ष्वाकुच्या बाबत जास्त माहिती अुपलब्ध नाहीय. हरिश्चंद्र, सगर, भगिरथ आदि सुप्रसिध्द राजे सूर्यवंशातीलच. सूर्यवंशाचे मूळपुरुष ईक्ष्वाकु असल्याने त्यांचे नाव चिरस्थायी झाले आहे.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

इन्का

रेड इंडियानांच्या वंशाचे इन्का पेरूमधे रहात असत. जास्त करून ते राजधानी 'कूजो' च्या परिसरातील प्रान्तात रहात. त्यात संपन्न असे राजेही असत आणि गुलामही असत. त्यांचे अनेक वर्गात विभाजन झाले होते. 'वीरकोच' नावाच्या देवाची ते पूजा करत त्यांच्यातले कलाकार कलात्मक वस्तु बनवण्यात मोठे हुशार असत. त्यांनी बनवलेल्या काही वस्तु आजही अस्तित्वात आहेत. मका, बटाटा व काही भाज्या ते पैदा करत. तोच त्यांचा मुख्य आहार असे. इल्मा नावाचे प्राणी ते पाळत असत. त्यांच्या दैनन्दिन जीवनात या प्राण्यांचेच मख्य स्थान असे.

इन्द्रधनुष

बर्फातील माणूस

'एस्किमो' चा अर्थ आहे-कच्चे मास खाणारा. ते सील प्राण्याचे मास खातात. त्याच्या कातड्याचा तंबू व कपडे बनवण्यासाठी अुपयोग होतो. 'कयाक' नावाची यांची नाव सुप्रसिध्द आहे. 'स्लेजलेज' नावाची यांची गाडी कुत्रे बर्फावरून ओढून नेतात. त्यावर बसून एस्किमो सफर करतात. त्यांच्या छोट्या छोट्या बर्फाच्या घरांना 'इग्लू' असे म्हणतात. या लोकांची अशी समजूत आहे की निसर्गनिर्मित प्रत्येक वस्तूत आत्मा असतो. एस्किमो बर्फाळ प्रदेशात रहातात. त्यांचे परिवार पाहून, त्यांच्या-बरोबर राहून विचित्र अनुभूती होते.

भाग्य-दुर्भाग्य

एक राजा होता. तो होता नास्तिक. भगवन्ताच्या अस्तित्वावर त्याचा जराही विश्वास नव्हता. स्वतःच्या शक्तीवरच फक्त त्याच्या अपार विश्वास होता. इतर शक्तींचे अस्तित्वही तो मानत नसे. त्याच्या व्यक्तिशः काहीही समजुती असल्या तरी राज्यकारभार तो दक्षतेने संभाळत असल्याने त्याची प्रजा सुखी असे, आरामात आपले जीवन व्यतीत करत असे. वर्षातून एकदा राजा वेषांतर करून राज्यभर फेरफटका मारी. या काळात तो प्रजेचा स्वतःबद्दलचा अभिप्राय जाणून घेई अन् त्याबरोबरच प्रजेच्या सुखदुःखांचीही नोन्द करी.

सवयीनुसार राजा एकदा वेषांतरात एका शेताजवळून जात असताना त्याला तहान लागली. घोड्यावरून अुतरून तिथल्या विहिरीतून पाणी काढून त्याने आपली तहान भागवली. नन्तर तो आजूबाजूला पाहू लागला. तेंव्हा त्याला वडाखाली एक गरीब माणूस बसलेला दिसला. तो बराच चिन्तित वाटत होता. त्याच्या चेहऱ्यावर चिन्तेचा भाव स्पष्ट दिसत होता.

जवळ जाअून राजाने विचारले, ''काय झालं बाबा ? असा का बसला आहेस इथे ? कसली काळजी पडलीय तुला ?'' बोलता बोलता राजाही त्याच्याजवळ बसला.

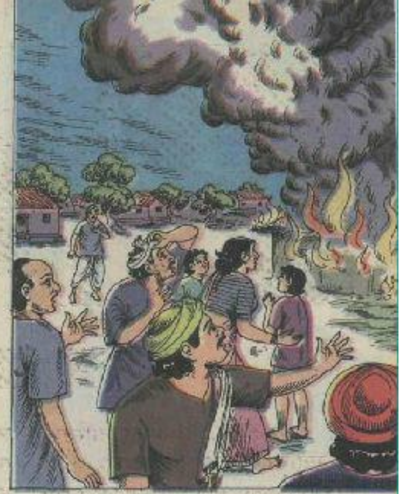
गरीब दुःखी आवाजात म्हणाला, ''काय सांगू ! आठवतंय तेंव्हापासून मी दुःखच दुःख भोगत आलोय. सुख काय असतं हेही मला माहीत नाही.''

''आपली पोट भरण्यासाठी तुला एकादी नोकरी नाही मिळाली का ?'' राजाने विचारले. ''कुठे एकादी नोकरीच करायची काय गरज ? ताडाची ती तीन झाडं दिसत आहेत ना ? त्यांच्या मधली सगळी जमीन माझीच आहे. पण काय अुपयोग ? देवाची

मनोहर जोशी

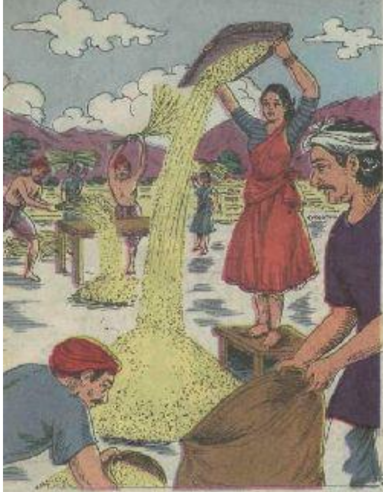
मर्जी नाहीच माझ्यावर.'' असे म्हणत, देवाचे स्मरण करून त्याने दोन्ही हात जोडले. राजा हे पाहून नाराज झाला. पण त्याला मूर्ख समजून तो म्हणाला, ''मेहनत केलीस, तर दोन वीत जमीनही सुख मिळवायला पुरेशी आहे.''

राजाच्या वक्तव्याचे वाईट वाटून गरीब म्हणाला, ''आळशीपणा म्हणजे काय, हे मला माहीतच नाही. गेली तीन वर्षं माझ्या वर काय गुदरलं, ते माझ्याच तोंडून ऐका. पहिल्या वर्षी धान्याचं पीक चांगलं आलं. वाटलं की देवाची कृपा आहे आपल्यावर ! सारं धान्य पोत्यात भरून मी घरी पाठवलं. तुम्हाला वाटत असेल की माझं घर चांगलं मोठं असेल. ते तर सुक्या गवतानं शाकारलेलं, मातीच्या भिंतींचं एक लहानसं घर आहे. चांगलं पीक आल्याच्या आनन्दात मी बायकोला म्हणालो, कि वडे बनव आपल्याकडे, अन् तसाच मी सावकाराकडे गेलो. परत येअून पाहिले तर माझं घर जळत होतं ! आगीच्या अुंचअुंच ज्वाळांमधे सगळं जळून चाललंय. असं घडलं होतं की, मी गेल्यावर बायकोनं चूल पेटवली अन् त्याच्या वर भांडं ठेवून कसल्या तरी कामासाठी बाहेर आली. इतक्यात आपसात भांडण करत माझ्या दोन मुलांपैकी एक जळतं लाकूड हातात घेअून, दुसऱ्याला 'जाणून टाकीन' अशी धमकी देअू लागला. ते पाहून माझी बायको ओरडली, ''अरे, तुमची अक्कल तर चरायला नाही गेली न ? नालायक कुठचे! आगीशी खेळताय ?'' अन् पुढे येअून धपका घालून लाकूड काढून घेणार, इतक्यात

घाबरून त्यानं ते फेकलं ! छताच्या गवतानं लगेच पेट घेतला. माझी बायको अन् मुलं ओरडू लागली. लोकांनी येअून पाण्यानं ती आग विझवण्यापूर्वी सगळंच जळून गेलं. तेवढ्यात मी सावकाराकडून परत आलो. प्राणाशी खेळून आम्ही यथाशक्ती प्रयत्न केला अन् फक्त पाच पोती धान्य तेवढं वाचवू शकलो. थोडा बहुत पैसा अडका होता, तोही जळून गेला आता हे माझं दुर्भाग्यच नव्हे तर काय ?''

त्याचे बोलणे लक्षपूर्वक ऐकून राजा म्हणाला, ''या अपघाताचं मूळ कारण आहे- तुझी बायको. खोडकर मुलांना घरात सोडून आपण बाहेर जाणं अत्यंत धोक्याचं आहे. मुलांना शिस्तीत ठेवणं, हे माता-पित्याचं काम आहे. ठीक आहे, पुढे काय झालं, सांग !''

गरीबाला राजाबद्दल थोडी शंका आली. त्याच्या कडे संशयाने पाहून तो पुढे म्हणाला, "दुसऱ्या वर्षीही पीक चांगलंच आलं. या वेळीही आम्ही खूप मेहनत केली. गावदेवीची पूजा करून, 'मागल्या वर्षीप्रमाणे या वर्षी काही अनर्थ न होवो', अशी माझ्या बायकोने तिची प्रार्थना केली. या वर्षी आम्ही जास्त काळजी घेतली; धान्याची पोती घरात न ठेवायचा निश्चय केला. सावकाराची परवानगी घेऊन गुदामात ठेवायचं ठरवलं. लहान मोठ्या शेतकऱ्यांनी धान्य लवकर भरडलं अन् पोत्यात भरून घेऊन गेले. धान्य जास्त असल्यानं भरडायला एक दिवस जास्त लागला. पहिल्या दिवशी पाच पोत्यांइतकं धान्य भरडल्यावर ते सावकाराच्या गुदामात ठेवलं. बाकीचं काम दुसऱ्या दिवसावर ढकललं. पण तीन दिवस पाऊस येत राहिला अन् त्यामुळे माझ्याबरोबर इतरही बऱ्याच शेतकऱ्यांचं खूप नुकसान झालं."

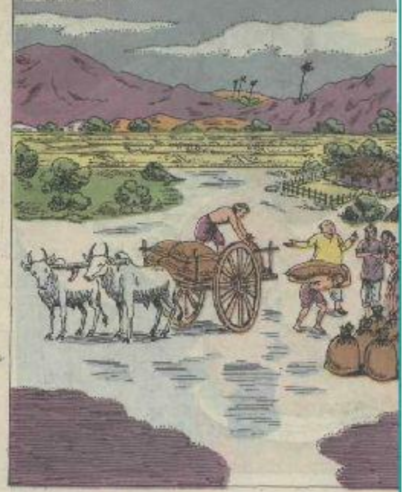
"हं! म्हणजे पहिल्योवेळी अग्निदेवानं तुझं नुकसान केलं, आणि दुसऱ्यावेळी वरुणदेवानं! मी तर म्हणतो की, ही सगळी तुझी चूक! साधारणतः धान्य भरडायच्या वेळी खूपदा असा थोडा-बहुत पाऊस येतोच. या अगोदरही तू मार खाल्ला होतास, पण काळजी घेतली नाहीस. आपलं काम लवकर करून घ्यायला हवं होतं, पण तू उशीर केलास, चार मजूर जास्त लावून आपलं काम करून घ्यायला हवं होतंस ना?" राजाने त्यालाच दोष दिला.

त्याचं हे बोलणं ऐकून गरीबानं हात जोडून नमस्कार करत म्हटले, "महाराज, आपणच वेष पालटून फिरणारे आमचे महाराज तर नव्हेत?"

चकित होऊन राजाने विचारले, "तुला असा संशय का आला?" "माझी हकिकत ऐकून वास्तविक कोणीही सहानुभूती दाखवेल. माझ्या दुर्भाग्यबद्दल त्याच्या डोळ्यात अश्रू उभे रहातील. पण तुम्ही दोन्ही वेळा माझ्या दुर्भाग्यावर नव्हे, तर माझ्याच चुकीवर जोर दिलात. त्यावरच बोट ठेवलंत!"

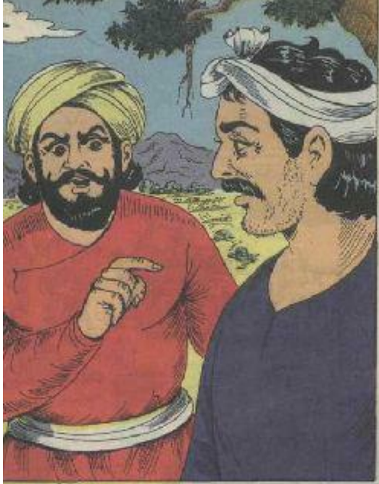
त्याची प्रशंसा करत राजा म्हणाला, "तुझ्यात थोडबहुत तर्क करायचं ज्ञान आहे, याचा आनन्द वाटतोय मला. मी कोण आहे, ते नंतर कळेल. पण आता तिसऱ्या वेळी काय झालं ते सांग?"

निर्लिप्तपणे तो गरीब माणूस थोडा वेळ राजाकडे पहात राहिला, आणि नंतर म्हणाला, "तिसऱ्या वेळी माझ्या दुर्भाग्यानं मला पार गिळूनच टाकलं. स्वामी, पहिल्या वर्षी घर पुन्हा बांधायला, अन् दुसऱ्या वर्षी गृहस्थी चालवायला मला सावकाराकडून कर्ज घ्यावं लागलं. तिसऱ्या-म्हणजे गेल्या वर्षीही पीक चांगलंच आलं. कापणीच्या वेळी यमधर्म सावकाराला घेऊन गेला अन् मागे राहिला त्याचा मुलगा! तो तर साक्षात यमच! दया, सहानुभूती, करुणा वगैरे सद्गुणांशी त्याचं वावडं! धान्य भरडायच्या वेळी तो सरळ शेतावर आला, अन् तिथेच बसून राहिला. विचारू लागला, मूळ रक्कम देतोस की नाही? नाहीतर त्याच्या ऐवजी हे धान्यच दे. मी खूप याचना करून म्हटले-हप्त्या हप्त्यानं कर्ज चुकवीन तुमचं! पण ऐकलं नाही त्यानं. खाण्यासाठी थोडं सोडून, बाकी सगळं धान्य घेऊन गेला तो! अन् तरीही म्हणत राहिला की-अजूनही सगळं कर्ज फिटलेलं नाहीय तुझं! नंतरही तो गप्प राहिला नाहीच. माझं शेत त्यानं आपल्या ताब्यात घेतलं. त्याच्या कृपेनं त्याचा नोकर बनून शेतात खपत असतो मी हल्ली! तो देईल, त्यात कुटुम्बाचं पोषण करतो. या वर्षीही कडक मेहनत केलीय मी! ते पीक पहा! किती हिरवंगार दिसतंय ना शेत? कापणीच्या वेळी तो सावकाराचा मुलगा येईल अन् गिधाडासारखं माझ्या कष्टांचं फळ स्वतःच्या तोंडात घेऊन उडून जाईल! मी असहायपणे पहात राहीन! ग्रामाधिकाऱ्याकडे मी त्याची तक्रार करू शकत नाही, कारण तो ह्याचा सासरा आहे. आपल्याच जावयाचं नुकसान तो का करील? आपलं रडगाणं ऐकवायला त्या ईश्वराशिवाय कोण उरलंय आता? आपणच सांगा, कोणी आहे तयार ते ऐकायला?"

त्याच्या बोलण्यावर पुन्हा नाराजच होत राजा म्हणाला, "मुर्खा, तुझ्यावर अन्याय झाला, तेव्हा जे करायला हवं, ते करत नाहीयेस. सर्वेश्वर, दयानिधी, करुणाकर म्हणत वेड्यासारखा जोर जोरात ओरडत आहेस! यामुळेच तुझं आयुष्य बरबाद झालं. ग्रामाधिकाऱ्यानं ऐकलं नाही, तर मंडलाधिकाऱ्यानंही ऐकलं नसतं का? तोही निगरगट्ट असेल तर या देशाला राजा नाहीय का? त्यानं तुझं दुःख ऐकून न्याय दिला असता! आपलं दुःख कुणाला तरी सांगून हा अन्याय थांबवण्यासाठी तू प्रयत्न करायला हवे होतेस. हे भगवान, हे ईश्वर! म्हणत ओरडत राहून काय उपयोग?"

हे ऐकल्यावर पुन्हा गरीबाने हात जोडून

राजाला नमस्कार करत म्हटले, "महाप्रभु, आपण साक्षात् महाराजच आहात, यात काही शंका नाही. आता राहिली माझी बाब! दुर्भाग्यानं मला आपल्या मुठीत धरलं. माझा दृढविश्वास आहे, की भाग्यवन्तांचं कोणी काही बिघडवू शकत नाही, आणि अभाग्याला कोणी सावरू शकत नाही. म्हणूनच मी कुठेही गेलो नाही, ह्या भगवन्ताच्या भरंवशावर जगतो आहे."

प्रत्यक्ष राजाशी आपण बोलत आहोत, हे माहीत असूनही, आपल्याच पद्धतीने बोलत रहाणाऱ्या गरीबाचा राजाला रागच आला ! व्यंग्यभरल्या स्वरात तो त्याला म्हणाला, "देवावर तुझा इतका विश्वास आहे, तर शेतात इतकी मेहनत करायची तरी काय गरज ? घरात कांबळं पांघरून झोपून राहिलास, तरी तो तुझ्या आवश्यकतांची सोय करीलच ! तुझं भाग्य अुजळून जाईल, तू 'बडा असामी' बनशील; हो की नाही ?"

राजा रागावल्याचे गरीबाने ओळखले. तरीही न भिता तो म्हणाला, "'पेटता दिवा वाऱ्यावर ठेवून, भगवंतावर भरोसा ठेवून देवाला 'तो विझू देअू नकोस' असं म्हणणाऱ्या वेदान्त्यांपैकी मी नव्हे.' महाराज, माझा तर असा विचार आहे की, दिवा न विझण्यासाठी त्यावर हाताचा आडोसा करायला हवा. यापुढे परमेश्वराची दया ! भाग्यानं साथ दिली, तर तो विझणार नाही. प्रकाश पसरतच राहील. हे सूत्र माझ्या व आपल्याही बाबत सारखंच लागू आहे."

राजा आपला राग लपवू शकेना, क्रोधाने लाल होत तो म्हणाला, "अरे अभाग्या ! मी त्या सावकाराच्या मुलाला शिक्षा करून तुझं शेत तुला परत देववलं, तरीही तू ती परमेश्वराचीच दया-भिक्षा मानणार असं वाटतंय."

विनयपूर्वक गरीब म्हणाला, "राजन् आपलं अनुमान बरोबर आहे. मी ती आपली अन् भगवंताची दोघांचीही कृपाच मानणार, या जगात चांगली माणसं ही 'परमेश्वराचे दूत' असतात. माझ्यासारख्या अभाग्याला आधार देण्यासाठी आपणासारख्यांना तोच या जगात पाठवत असतो. त्यामुळे मी नेहमी दोघांचाही कृतज्ञ राहणार या जगात चांगली माणसं ही 'परमेश्वराचे दूत' असतात. माझ्या सारख्या अभाग्याला आधार देण्यासाठी आपणासारख्यांना तोच या जगात पाठवत असतो. त्यामुळे मी नेहमी दोघांचाही कृतज्ञ

राहीन !"

तिथल्या तिथेच त्या माणसाचे तलवारीने दोन तुकडे करावे, असे राजाला वाटत होते, पण मोठ्या कष्टाने स्वतःला सावरत राजा म्हणाला, "ठीक आहे. आता सांग, तू शेवटी काय सांग इच्छितोस ? हेच ना, की - भाग्यवन्ताचं कोणी काही बिघडवू शकत नाही ? कोणी काही करू शकत असेल, तर तो फक्त परमेश्वरच ? होय ना ?

नम्रतेने गरीब म्हणाला, "होय प्रभु, माझा यावरच विश्वास आहे. राक्षस-द्वीपात घेअून जाअून, मला कोणी तिथे सोडून दिलं, तरी, शक्य आहे की भाग्य मला तारेल. अन् आपण मला स्वतः बरोबर बसवून राजधानीला नेलंत, तरी माझं दुर्भाग्य माझी पाठ सोडणार नाही !"

मोठ्या खुशीनं टाळी वाजवत राजा त्याला म्हणाला, "अरे मूर्खा, मी खरोखरच आता तुला राक्षस-द्वीपावर पाठवणार आहे ! सहा महिने पुरतील इतके खाद्यपदार्थ मी तुझ्या बरोबर देईन. सहा महिने राक्षस-द्वीपावर रहा अन् त्या तथाकथित भगवन्ताची प्रार्थना करत रहा !" इतके बोलून राजा अुठून अुभा राहिला.

राजाचे बोलले अैकून गरीब माणूस तर अवाकच झाला ! त्या देशाच्या अुत्तरेला अुत्तुंग लाटांनी अुसळणारा समुद्र होता. किनाऱ्याकडे येणाऱ्या-जाणाऱ्या नौकांमुळे तो नेहमी गजबजलेला असे. समुद्रव्यापार करणारे कित्येक व्यापारी त्या देशात होते. तेथे मधेच असणाऱ्या राक्षस द्वीपाबद्दल सर्वच व्यापारी काहीबाही बोलत असत.

समुद्राच्या मध्यावर नौकेतून जाणाऱ्या

प्रवाशांना, व्यापाऱ्यांना व नाविकांना ते द्वीप स्पष्ट दिसत असे. तिथली हिरवळ व अुंच अुंच वृक्ष त्यांना मुग्ध करत. व्यापाऱ्यांना त्या बेटाची माहिती नसताना, ते तिथे थांबत असत. पण थांबणारांपैकी क्वचितच कोणी परत येत असे. बाकीचे सारे त्या बेटावरच्या विचित्र राक्षसाचे खाद्य बनत. परत आलेले लोक म्हणत की, तो राक्षस ताडामाडासारखा आहे, सहा-सात फूट आडवा आहे. हात पसरून एकाच वेळी तो चार-पाच माणसांना हाताच्या विळख्यात पकडतो ! त्यामुळेच द्वीपाचे नाव 'राक्षस-द्वीप' पडले. गेल्या कित्येक वर्षात त्यावर कोणी पाअूलही ठेवले नव्हते.

राजा आपल्याला त्या बेटावर पाठवणार असल्याचे कळल्यावर गरीबाला भीतीने कापरे भरले, थरथर कापत तो राजाला म्हणाला

"महाराज, बोलण्याचा भरात काहीच्या बाहीच बोलून गेलो मी ? क्षमा करा मला ! माझ्यावर दया करा. गरीबाला इतकी कडक शिक्षा देणं अुचित आहे काय, विचार करा आपणच !"

त्याचे भय पाहून राजाला आनन्द झाला! हसतच तो म्हणाला, "या शिक्षेतून वाचायची इच्छा आहे तुझी ? वाचू शकशील तू. तुझ्या हातचं आहे ते. तू आत्तापर्यंतच बोललेलं सगळं खोटं आहे, शंभर टक्के चूक आहे-असं कबूल करत असशील, तर तुझं शेत आत्ता तुला परत मिळवून देतो.

तुझं सगळं कर्ज चुकवलं जाईल. याशिवाय तुला खूपसं धन आणि सोनं दिलं जाईल. करतोस कबूल ?"

गरीबाने थोडा विचार केला. त्याला परमेश्वर आठवला. त्याच्यावर त्याचा आजपर्यन्त पूर्ण विश्वास होता. जन्मापासूनच वडीलधाऱ्यांनी सांगितेल्या श्रद्धेची आठवण झाली. त्याला वाटले की या साऱ्या श्रद्धा विसरून-ज्या भगवंताच्या भरोशावर आपण जगत आलो, त्याला विसरून, स्वार्थी पणाने राजाच्या 'हो' ला 'हो' म्हणणे म्हणजे कृतघ्नता, नीचपणा आहे.

दृढपणे तो म्हणाला, "मालक, राक्षस द्वीपावरच मरायचं माझ्या ललाटी लिहिलं असेल, तर मला मृत्युपासून कोणीच वाचवू शकणार नाही. पाठवा मला तिथे ! देवाची इच्छा असेल, तसं होईल. आता माझ्या बायको-मुलांचा प्रश्न ! आपली दया अन् त्यांचं भाग्य !" अन् त्याने हात जोडून नमस्कार केला.

त्याचे हे बोलणे ऐकून राजाच्या मनात त्याच्या बद्दल जी थोडी बहुत सहानुभूती होती, तीही नाहीशी झाली. आता तोही हट्टाला पेटला. त्या गरीबा कडूनच त्याने ग्रामाधिकाऱ्याला खबर कळवली आणि त्याच्या कुटुंबासह त्याला राजधानीला न्यायची व्यवस्था केली खरं काय, हे कोणालाच कळले नाही. त्यामुळे सर्वांना गरीब शेतकऱ्याचे भाग्य अुजळले - असे वाटले.

राजधानीत पोचल्याबरोबर राजाने गरीबाच्या कुटुम्बाच्या रहाण्याची व्यवस्था केली आणि रहस्यपूर्वक त्याला राक्षस-द्वीपावर पाठवायची व्यवस्थाही केली.

अपूर्ण

धाडसी राजपुत्र

धवलपुर राजा आकस्मिक मरण पावल्यानंतर त्याचा भाअू वीरसिंह हा सिंहासनावर बसला. परंतू महाराजांचा बारा वर्षाचा एक मुलगा होता. त्याचे नाव होते सूर्यसिंह. राजा बनल्यानंतर वीरसिंहच्या मनात दुर्बुद्धी अुपजली. सूर्यसिंहचा वध केला, तर आपल्याला राजपद निरंतर प्राप्त होईल असा त्याने विचार केला.

मंत्र्याने त्याचा हा विचार ताडला आणि राजपुत्र सूर्यसिंहचा जीव वाचवायचे ठरवले. एक दिवस राजपुत्राला घेअून तो सरहद्दीवरील कृष्णगडाकडे निघाला. तिथली राणी ही मन्त्र्याची मावशीच होती.

संध्याकाळपर्यन्त दोघे अंजनपुर नावाच्या गावात पोचले. गावच्या एका धनवान शेतकऱ्याने या दोघांना आश्रय दिला. अन् त्यांचा चांगला पाहुणचार केला. पण आपल्या-बरोबरच्या राजपुत्राकडे सर्वजण आश्चर्याने पहात असल्याचे बघून मन्त्र्याला नवल वाटले. याचे कारण त्याच्या लक्षात येईना. शेतकऱ्याचा मुलगा अगदी हुबेहूब राजपुत्रा सारखाच दिसत असल्याचे पाहून मन्त्री चकित झाला व लोकांच्या आश्चर्याचे कारणही त्याच्या लक्षात आले. चेहरा, आकारमान, अुंची व शेवटी चालण्यातही दोघांच्यात अगदी साम्य होते; जणू काही जुळी मुलेच ! शेतकऱ्याच्या मुलाचे नाव होते बलराम मन्त्र्याच्या मनात आले की, या बलरामला आपल्याबरोबर ठेवले तर काही अुपयोगही होअू शकेल. तो शेतकऱ्याला म्हणाला, "आपल्या पुत्राला तू राजपुत्राचा मित्र म्हणून आमच्याबरोबर पाठवलंस, तर त्याचं भविष्य अुजळेल, मी तुला भरपूर धनही देईन." शेतकऱ्याने मोठ्या आनन्दाने ते मान्य केले.

मन्त्री आता राजकुमार व बलराम या दोघांनाही घेअून निघाला व चार दिवस प्रवास

पंचवीस वर्षांपूर्वी 'चांदोबा' त प्रकाशित कहाणी

करून कृष्णगडला पोचला. तिथल्या महाराणीने पाहुण्याच्या रहाण्याची अुत्तम व्यवस्था केली. दिवस जात राहिले. तसतशी राजपुत्र व बलराम यांची दाट मैत्री जमली.

बऱ्याच दिवसांनंतर वीरसिंहाला राजपुत्र कृष्णगडावर असल्याचे समजले व त्याने सैन्य घेअून जाअून कृष्णगडाला वेढा घातला.

आपल्यामुळे मावशी अडचणीत पडू नये अशी धवलगिरीच्या मन्त्र्याची इच्छा होती. यासाठी तो हाती पांढरे निशाण घेअून वीरसिंहशी तह करण्यासाठी गडाबाहेर आला. 'राजपुत्र सूर्यसिंहला आपल्या हाती सोपवले तरच आपण कृष्णगडचे नुकसान न करता वेढा अुठवू' अशी अट त्याने मन्त्र्याला घातली. मन्त्री आता पेचात पडला. वीरसिंहची मागणी पुरी केली, तर राजपुत्राला वाचवण्यासाठी केलेले सर्व प्रयत्न वाया जाणार होते, आता काय करावे असा प्रश्न मन्त्र्याला पडला. आता राजपुत्राला वाचवायचा एकच अुपाय त्याच्याजवळ होता; तो म्हणजे बलरामला राजपुत्राच्या जागी वीरसिंहच्या हाती सुपूर्त करायचे.

बलरामला एकान्तात बोलावून मन्त्री म्हणाला, ''मुला, शत्रू राजाची इच्छा आहे की, मी राजपुत्राला त्याच्या स्वाधीन करावे. पण असं केलं, तर दाट शक्यता आहे की, तो सूर्यसिंहला मारून टाकील ! त्याऐवजी मी तुलाच 'राजपुत्र' म्हणून त्याच्या हवाली करू शकतो, पण कदाचित त्यामुळे तुझ्यावर प्राणसंकट येईल. काय करावं हे समजत नाहीय मला.''

मन्त्र्याचे बोलणे ऐकून बलराम म्हणाला, ''माझा, जीव गेला, तरी बेहत्तर ! पण राजकुमार जिवन्त राहिला, की जमले तर पुन्हा आपले राज्य हाती घेईल आणि राजवंशाचं रक्षण होईल. मला पाठवा शत्रुराजाकडे. पण एक मात्र करा, की राजपुत्राला हे कळू देअू नका.''

बलरामच्या बोलण्याने मन्त्री प्रसन्न झाला. यानन्तर बलरामच्या अंगावर राजपुत्राचा वेष आणि आभूषणे चढवली गेली आणि काही सैनिक बरोबर देअून त्याला कृष्णगडाबाहेर वीरसिंहच्या तळावर पाठवण्यात आले.

बलराम गेल्यानंतर थोड्या वेळाने सूर्यसिंह त्याला शोधू लागला. काही शिपाई त्याला किल्ल्याबाहेर घेअून गेल्याचे राजपुत्राला समजले वीरसिंह आपला प्राण घ्यायला टपला असल्याचे त्याला माहीत होते. याला हेही माहीत होते की, बलरामला पहाणारा प्रत्येकजण त्याला राजकुमारच समजणार आहे. झटकन एका शिपायची तलवार खेचून घेअून तो खूप वेगाने किल्ल्याबाहेर पडला.

बलराम वीरसिंहच्या तळावर पोचल्याबरोबर तेथे अुपस्थित असणारे सर्वजण त्याला राजपुत्र सूर्यसिंहच समजले आणि आपसात 'आपले छोटे महाराज आले' असे मोठ्या आनन्दाने ओरडू लागले. वीरसिंहने त्या सर्वांना बाहेर घालवले आणि बलरामला तो म्हणाला, ''खूप दिवसांनी हाती लागलास माझ्या. तू माझ्या आणि सिंहासनाच्या मधला अडथळा आहेस. आत्ताच तुला मारून तो दूर करते बघ. माझा मार्ग निष्कंटक होईल.'' अन् त्याने म्यानातुन तलवार बाहेर खेचली.

बलराम निर्भयपणे अुभा होता. तो म्हणाला, ''मला मारल्यानं, तुझे भले होणार नाही. आता तुझ्या हाती असलेलं सिंहासनही घालवून बसशील तू !'' वीरसिंहने बलरामवर झडप घातली, पण तो त्याच्या हाती आला नाही. तो मोठ्या चपळाईने इकडे तिकडे पळत होता ! इतक्यात तंबूच्या द्वाराशी आलेला. राजुकमार ओरडला, ''थांबा !'' त्याला पाहून वीरसिंह आश्चर्यचकीत झाला. त्याला समजेना की एकाच वेळी दोन राजकुमार आपल्या तंबूत कसे ? मनाच्या या गोंधळलेल्या अवस्थेत त्याच्या हातातली तलवार गळून पडली. दुसऱ्याच क्षणी राजपुत्र सूर्यसिंहने वीरसिंहवर झडप घातली आणि एकाच वारात त्याचे मस्तक धडावेगळे केले. वीरसिंहच्या मृत्यूची खबर पोचताच सैनिकांनी राजपुत्राला घेरले. परन्तु वीरसिंहने राजकुमारालाच मारण्याचा घाट घातला असल्याचे कळल्यावर ते त्याच्यावर फार खूश झाले. त्याने केले ते योग्यच केले हे त्यांना पटले.

यानन्तर मन्त्री राजपुत्र व बलराम यांना घेअून राजधानीत पोचला. राजकुमाराना लवकरच राज्याभिषेक करण्यात आला. राजप्रतिनिधी बनून मन्त्र्याने अज्ञान वयाचा राजपुत्र सज्ञान होई पर्यन्त राज्यकारभार संभाळला व नंतर सर्व काही त्याच्या हाती सोपवले. बलराम अनेक जहागिरीचा मालक बनला आणि त्याने आजन्म आपले मित्रकर्तव्य बजावले.

